

NIEUWSBRIEF

Het Merkske

Het Groentje
(foto: Wim Verschraegen)

INHOUD

4 Broedvogelgegevens uit invoerportalen

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos), Stijn Leestmans, Jozef Leestmans

10 De muizen langs het Merkske

Leo Dufraing, Johan Coertjens

18 Vleermuizen in Wortel-Kolonie

Dirk Swaenen

21 Salamanderonderzoek in het Merkske in 2021

Loïc van Doorn, Jeroen Speybroeck (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek)

28 Boomkikker

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

32 Minder vissen in het Merkske

Marco Beers (Waterschap Brabantse Delta)

36 Dagvlinders

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos)

40 Het Bont Dikkopje in Wortel-Kolonie

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos), Wim Verschraegen

47 Waargenomen libellensoorten 2021

Jurgen van der Schrans

50 Het verslag van een amateur entomoloog

Dirk Eysermans

54 Wortel-Kolonie, een groene oase

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos), Hildegarde Quintens (Regiobeheerder Natuur en Bos)

57 Tweemaal een lange aanloop

Antoon van Tuijl

59 Bokashi Halsche beemden

Ted Overmeer (Boswachter beheer Staatsbosbeheer)

61 Chopperen op de Castelreesche heide

Ted Overmeer (Boswachter beheer Staatsbosbeheer)

63 Akkers in het Nederlandsde deel van het Merkske

Ted Overmeer (Boswachter beheer Staatsbosbeheer)

65 Nieuwe impuls voor grensoverschrijdend natuurnetwerk

W.G.H. Aarts (Omgevingsmanager Staatsbosbeheer)

BROEDVOGELGEGEVENS UIT INVOERPORTALEN

Bart Hoeymans (Boswachter Natuur en Bos), Stijn Leestmans, Jozef Leestmans

De invoerportalen www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl worden ieder jaar populairder. Ieder jaar worden er in de vallei van het Merkske 10.000en waarnemingen ingevoerd. Als we enkel kijken naar het deelgebied Wortel Kolonie dan werden er in 2020 maar liefst 5946 waarnemingen ingegeven waaronder 2213 vogelwaarnemingen. Natuurlijk zitten daar veel dubbelstellingen bij want een zeldzame soort wordt vaak meerdere malen en door diverse waarnemers ingevoerd. Het spreekt voor zich dat deze databank een schat aan informatie bevat.

In 2014 hebben Stijn Leestmans en Bart Hoeymans de bruikbaarheid ervan gecontroleerd op 5 van de meest kenmerkende broedvogels uit het gebied. Het betreft wiewaal, nachtegaal, zomertortel, geelgors en koekoek.

De auteurs hebben dezelfde oefening gedaan m.b.t. het broedseizoen van 2021.

Hoe zijn we te werk gegaan?

We hebben alleen gebruik gemaakt van geldige waarnemingen. Dit zijn waarnemingen die vallen binnen bepaalde datumgrenzen waarin 1 waarneming van een zingend ex voldoende is om als geldig bestempeld te worden. Zo hebben we iedere waarneming die is ingevoerd binnen de geldige datumgrenzen bekeken en als een stip op een nieuwe kaart

aangeduid. Er werd rekening gehouden met eventuele bijkomende informatie die belangrijk is voor het bepalen van een territoria. Dit kan gaan van een adulte vogel in het broedbiotoop tot een koppel met uitgevlogen jongen. Als er geen extra info werd ingegeven, hebben we de waarneming geïnterpreteerd als een vogel in broedbiotoop.

Dubbelstellingen en niet nauwkeurig ingevoerde vogels (vb. x- aantal zangposten over groot gebied) werden zo veel mogelijk uit de dataset verwijderd.

Het clusteren van de gegevens en het bepalen van het aantal territoria werd door de auteurs individueel gedaan waarna deze met elkaar vergeleken werden. Voor de meeste soorten lagen de schattingen dicht bij elkaar. Behalve koekoek welke een moeilijk te interpreteren soort blijkt te zijn. De stippenkaart van deze soort werd aanvullend door Joey Braat (SBB) gecontroleerd.

Resultaten

Onderstaande tabel geeft het aantal geschatte territoria weer voor het ganse gebied weer ten opzichte van 2014. Hieruit blijkt dat het aantal territoria van nachtegaal, geelgors en koekoek stabiel blijft. Wiewaal laat een licht negatieve trend zien en zomertortel een duidelijk neerwaartse trend.

	2014			2021		
	Aantal territoria		Aantal gebruikte waarnemingen	Aantal territoria		Aantal gebruikte waarnemingen
	zeker	mogelijk		zeker	mogelijk	
Wiewaal	10	14	50	9	12	261
Nachtegaal	17	19	61	18	25	165
Zomertortel	5	7	22	3	4	44
Geelgors	31	39	166	29	35	317
Koekoek	7	9	64	7	9	288

Soortbespreking

Als we de gegevens van **wielewaal** met elkaar vergelijken dan zien we een lichte daling in het aantal territoria t.o.v. 2014. In onderstaande tabel zijn het aantal territoria per deelgebied weergegeven. Deze deelgebieden zijn ruim genomen en richtinggevend omdat vogels zich niet aan de door mensen afgebakende deelgebieden houden.

De bovenste gebieden zijn het meest westelijk gelegen en de onderste het meest oostelijk (van monding naar brongebieden). De cursief weergegeven deelgebieden zijn de hoger gelegen infiltratiegebieden waaruit de soort lijkt te verdwijnen. Mogelijk speelt verzuring een rol en krimpt het areaal van de soort in het gebied richting de nattere plekken met meer kalkrijke kwel?

Het aantal territoria van de **nachtegaal** blijft op gebiedsniveau stabiel. We zien wel een duidelijk verschuiving van het areaal. Vroeger was het deelgebied Halsche Beemden één van de belangrijkste leefgebieden voor de soort. In 2010 werden hier nog 7 zangposten geteld, in 2014 was het gebied nog goed voor een vergelijkbaar aantal van 5 tot 6 maar in 2021 lijkt het gebied zo goed als verlaten te zijn. Er werden nog wel zingende nachtegalen in de Halsche Beemden waargenomen maar er werd nooit hard doorgezongen. In 2021 schatten we het aantal koppels op maximaal 2 maar mogelijks is er zelfs geen enkele nachtegaal tot broeden gekomen.

De reden voor het verlaten van de Halsche Beemden zien we in een degradatie van het broedgebied. De vochtige bossen waarin ze tot broeden komen 'verbramen' en 'verruigen' sterk met een verminderde 'dekking' en voedselaanbod tot gevolg.

Mogelijke redenen voor de verminderde habitatkwaliteit zijn te zoeken in diverse, elkaar opeenvolgende droge jaren, te hoge stikstofdepositie en mogelijk cumulatief effect van grondwater winningen.

Waarschijnlijk is de aanwezigheid van voldoende kalk in de bodem erg belangrijk voor de nachtegaal. Dit wordt aangetoond door enkele persoonlijke waarnemingen van Jef Leestmans waarbij hij een relatie opmerkte tussen nachtegaal en huisjesslakken (alhoewel geen voedsel). De aanwezigheid van kalk lijkt soms bepalender te zijn dan de vochthuishouding van het gebied. Een mooi voorbeeld hiervan zag hij aan de Muritz Zee in Duitsland waarbij nachtegalen broeden in (droog?) dennenbos op een kalkrijke helling met veel tuinslakken. Ook bij ons is de link tussen nachtegalen en kalk te leggen. We vinden de soort langs het kanaal (Dessel-Schoten) dat gevoed wordt door kalkrijk Maaswater maar ook in Merksplas Kolonie waar de soort broed in een dekking van Japanse duizendknoop in een populierbos met erg veel tuinslakken.

In het Merkske zou dit mede verklaren waarom de soort er voorkomt in de natste gebieden met een constante toevoer van diep grondwater, rijk aan kalk en andere mineralen. Het feit dat meer dan de helft van de populatie in de Broskens tot broeden komt illustreert dit.

Wielewaal	2014		2021	
	<i>Aantal territoria</i>	<i>Aantal territoria</i>	<i>Aantal territoria</i>	<i>Aantal territoria</i>
Gebied	zeker	mogelijk	zeker	mogelijk
Hoekbeemden			1	1
Halsche Beemden	2	3	1	1
Castelrése heide/ Langven	1	1		
Wortel-Kolonie	1	2	0	0
Strikkense bossen	1	1	0	0
Heikant	2	2	1	1
Kruisbeemden/ Princevelden		1	1	1
Noordermark			1	1
Broskens	2	3	2	5
Moer	1	1	2	2
Totaal	10	14	9	12

In de Halsche Beemden werd het aantal territoria in 2010 en 2014 geschat op 2 tot 3. In 2021 was er slechts 1 koppel aanwezig.

Nachtegaal	2014		2021	
	Aantal territoria		Aantal territoria	
Gebied	zeker	mogelijk	zeker	mogelijk
Halsche Beemden	5	6	0	2
Wortel-Kolonie	1	1	2	2
Heikant	1	1	5	5
Broskens/ Ruitervelden	7	8	10	15
Moer	3	3	1	1
Totaal	17	19	18	25

De **zomertortel** is een echt zorgenkindje die, niet enkel in het Merkske, zware klappen krijgt.

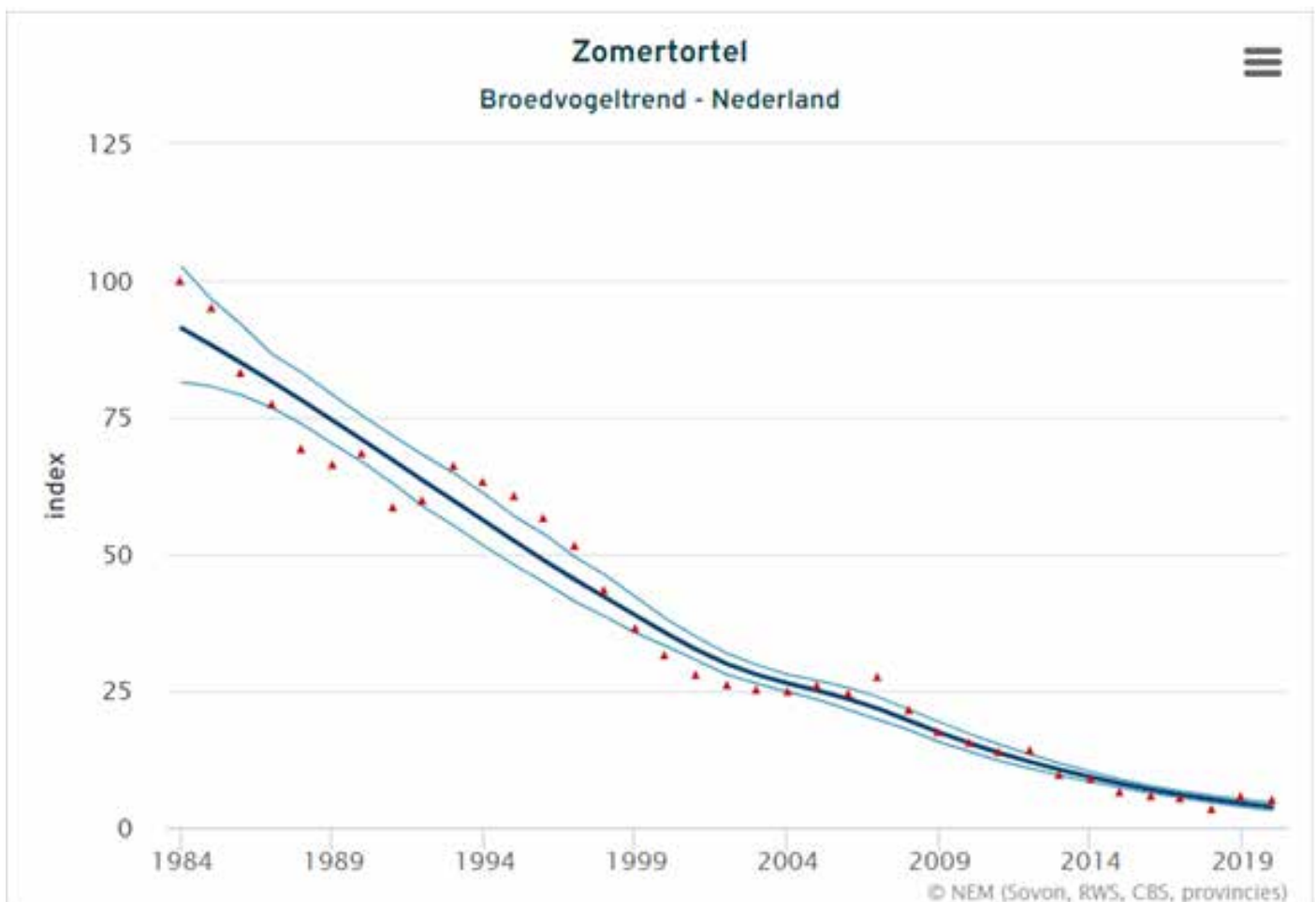
In 2010 werd de populatie in het Merkske nog geschat op 10 tot 12 koppels, in 2014 waren dit er nog 5 tot 7 en in 2021 schieten er nog 3 à 4 koppels over. Ook hier zien we dat de Halsche Beemden (in 2014 nog goed voor 2 koppels) verlaten word.

Als er niets veranderd dan verliezen we, binnen afzienbare tijd, dit mooie duifje uit het gebied en vermoedelijk ook uit Nederland en Vlaanderen.

Zo is de Nederlandse trend zeer zorgwekkend met een significante jaarlijkse afname.

De oorzaken van de achteruitgang zijn vooral buiten het Merkske te zoeken aangezien

de soort in heel West-Europa sterk achteruit. In de broedgebieden kampt de soort met voedselproblemen door het verdwijnen van onkruiden ten

gevolge van de intensivering van de landbouw. In de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden worden slaapbossen gekapt en treedt periodiek grote droogte op. Bovendien sneuvelen forse aantallen Zomertortels door intensieve jacht in Zuidwest-Europa en Afrika. Sinds 2021 is er in Vlaanderen een soortbeschermingsprogramma voor zomertortel goedgekeurd. Daarin zijn alle broedclusters van zomertortel in Vlaanderen opgenomen, waaronder een deel van het Merkske, om actie te ondernemen. Het ANB heeft in 2021 al een aantal gerichte acties ondernomen in Wortel kolonie voor deze soort.

Zomertortel	2014		2021	
	Aantal territoria		Aantal territoria	
Gebied	zeker	mogelijk	zeker	mogelijk
Halsche Beemden	2	2		
Wortel-Kolonie	2	4	1	1
Broskens/ Ruitervelden	1	1	1	2
Moer			1	1
Totaal	5	7	3	4

Zomertortel
foto: Jan Sprangers

“Als er niets veranderd dan verliezen we, binnen afzienbare tijd, dit mooie duifje uit het gebied”

Geelgors
foto: Jan Sprangers

De populatie **geelgors** heeft zich op een vrij hoog aantal gestabiliseerd. Het is een soort die ook op landelijk niveau een stijging laat zien maar de positieve trend in het Merkske is wel van een andere orde. In de eerste jaren van de 21ste eeuw was het aantal zangposten in het Merkske op een hand te tellen. Na het aanleggen van akkertjes die de soort tijdens de winter, en vroege voorjaarsmaanden van voedsel voorzien is het aantal koppels sterk toegenomen. In 2010 werden er 25 territoria geteld, in 2014 31 tot 39 en in 2021 29 tot 35.

Het Merkske is dan ook een belangrijk regionaal bolwerk voor de geelgors en de meest westelijke van Nederland.

Bij het analyseren van de waarnemingen werd opnieuw het belang van zandwegen voor de soort duidelijk. Het overgrote deel van de koppels is te vinden in struwelen onmiddellijk gelegen langs een zandweg. Ook werd geelgors regelmatig voedsel zoekend op deze zandwegen waargenomen. Naast het belang van zandwegen zijn ook de niet geoogste graanakkers in het gebied van belang (zie nieuwsbrief van 2018 voor uitgebreid artikel over de relatie tussen geelgorzen en graanakkers). Het voldoende aanwezig zijn van graan tijdens de winter is nog altijd de cruciale factor voor de stabiele broedpopulatie. Sinds vorige winter liggen er ook 3 kleine graanakkers in het landbouwgebied rond Ginhoven. Verdere intensieve begeleiding van de landbouwers is nodig voordat deze akkers een significante bijdrage gaan leveren voor de overwinterende geelgorzen in het Merkske.

Koekoek
foto: Jan Sprangers

Geelgors	2014		2021	
	<i>Aantal territoria</i>		<i>Aantal territoria</i>	
Gebied	zeker	mogelijk	zeker	mogelijk
Halsche Beemden	2	4	0	0
Castelr�se heide/ Languen	4	4	5	5
Staakheuvel			1	1
Singelhei/Vosters & Raaijkens schoor	4	4	3	5
Kromme Hoek	4	6		
Ruitervelden/Kruis- beemden	3	3	7	9
Broskens/Witte ber- gen (+omgeving)	14	18	13	15
Totaal	31	39	29	35

De moeilijkste soort om te bespreken is de **koekoek**. Zo vormt de soort geen koppels, legt de soort dagelijks erg grote afstanden af (een straal van meer dan 3 km volgens Brits onderzoek van gezenderde vogels met uitschieters tot 10 km) en overlappen deze leefgebieden sterk. De soort wordt, volgens ons, in de meeste tellingen dan ook sterk overschat.

In 2014 hadden we de populatie koekoek geschat op 8 tot 12 leefgebieden. Op basis van recent Brits onderzoek van gezenderde vogels hebben we de gegevens van 2014 opnieuw bekeken en komen we uit op 7 tot 9 leefgebieden. Ook in 2021 kwamen we op een schatting van 7 tot 9 leefgebieden.

Ook de ruimtelijke verspreiding van de soort over het gebied blijft vergelijkbaar.

Koekoek	2014		2021	
	<i>Aantal territoria</i>		<i>Aantal territoria</i>	
Gebied	zeker	mogelijk	zeker	mogelijk
Groeske		1		1
Halsche Beemden/ Kromme hoek	1	2	1	1
Wortel Kolonie	1	1	1	1
Vosters & Raaijkens schoor	1	1	1	1
Kruisbeemden				
Broseksns/ Ruiter- velden	3	3	3	4
Moer	1	1	1	1
Totaal	7	9	7	9

Overige soorten:

Voor diverse andere soorten uit het Merkske werd een vergelijkbare oefening gedaan maar werden de waarnemingen minder in detail bekeken.

De genoemde aantallen zijn bijna altijd als absolute minima te beschouwen waarbij ook meegenomen moet worden dat het vaak soorten betreft die door minder mensen ingegeven wordt. Zo is een soort als bosrietzanger op geluid te determineren en wordt ze als minder enigmatisch beschouwd als een wielewaal. Als soorten vrij algemeen zijn worden ze ook minder snel genoteerd.

Onderstaande soorten werden kort bekeken:

- Kwartel: 6 koppels
(2 Castelreesche heide, 2 Witte bergen, 1 Kruisbeemden, 1 Heikant).
- Boomleeuwerik: 14 tot 17 koppels
Een stabiele populatie van meer dan 10 zangposten (2021 -12zp) is te vinden in de omgeving van het Vliegveld van Weelde. De soort komt daarbuiten vooral in de ruime omgeving van Wortel kolonie voor.
- Veldleeuwerik: 23 tot 28 koppels.
Buiten het Vliegveld van Weelde met een stabiele populatie van 20 tot 25 zangposten is de soort zo goed als verdwenen uit het gebied.
- Bosrietzanger: 40 tot 46 koppels
Grootste aantallen bosrietzanger zijn te vinden in de omgeving van de Broskens (incl. Ruitervelden en Kruisbeemden).
- Spotvogel: 33 tot 42 koppels.

Deze rode lijst soort komt verspreid over het gebied voor waar deze dankbaar gebruik maakt van de talrijke struwelen.

Veel waarnemers noteren de waarneming immers op de locatie waar ze staan (op pad of baan) wat dus niks zegt over de exacte locatie en het territorium (hierbij een oproep om de exacte locatie te noteren bij een waarneming). Op 5 april werd nog een foeragerend groepje van 7 geelgorzen gezien, terwijl de eerste mannen al een vaste zangpost hebben bezet. Proberen de mannen uit dergelijke groepjes nog wijfjes aan te lokken of zijn ze dan al gekoppeld? Het noteren van de geslachten in dergelijke groepjes (en anders ook) is aangewezen.

Geelgors
foto: Jan Sprangers

Een kleine oproep

Als noot bij dit artikel willen we een kleine oproep doen aan alle gebruikers van waarnemingen.be en waarneming.nl om je waarnemingen zo gedetailleerd mogelijk in te voeren.

Enkele handvaten:

- Geef je waarneming niet vanaf het pad in maar probeer de locatie van je waarneming zo goed mogelijk op kaart aan te duiden.
- Probeer zo veel mogelijk details aan te vinken. Betreft het een zangpost, een adulte vogel, jagende, ...
- Probeer van de soorten die je ingeeft de verschillende individuen in te geven. Dus niet enkel de eerste zangpost van spotvogel maar ook de 2de en de 3de. Dit maakt het vaststellen van territoria veel makkelijker.
- Dezelfde vogel, op dezelfde plaats met een interval van een paar uur ingeven heeft weinig zin,

Maar ons belangrijkste advies is:

**BLIJF JE WAARNEMINGEN
VOORAL INGEVEN!**

DE MUIZEN LANGS HET MERKSKE

Leo Dufraing en Johan Coertjens

Een (corona)jaar lang doolden in 2020 de kruisruiters (Leo Dufraing, Frans Vermeer, Ton Marisael, Twan Smets en Johan Coertjens door de Kruisbeemden (B), de Ruitervelden oost(B) en de Manke Gooren zuid-oost (NL). Ons plan was om een boost te geven aan de soortenwaarnemingen in deze zelf aangemaakte waarnemerslocatie. Het onderzoeksgebied is op onderstaande kaart weergegeven. Voor een beter overzicht en om de notities te vergemakkelijken hebben we de percelen een eigen nummer gegeven. De poelen kregen de nummers zoals deze in het Merkske gebezigd worden. Bij het doornemen van het soortenoverzicht is het handig dit kaartje bij de hand te houden. Wanneer daar bv. vermeld staat perceel 14-15 betekent dit : op de grens van deze 2 percelen , meestal een houtkant of greppel.

Voor de vorige nieuwsbrief (nummer 8) bezorgden we reeds enkele artikelen

- Een jaar lang vogels kijken langs het Markske : over de waargenomen vogels in dit gebied.
- Kruisbeemden, Ruitervelden, Manke Gooren enkele opmerkelijke ontmoetingen : over de bergveldwesp en de kammetjesstekelzwam.
- Inventaris van land- en zoetwaterslakken en tweekleppigen in Zondereigen en Baarle-Nassau

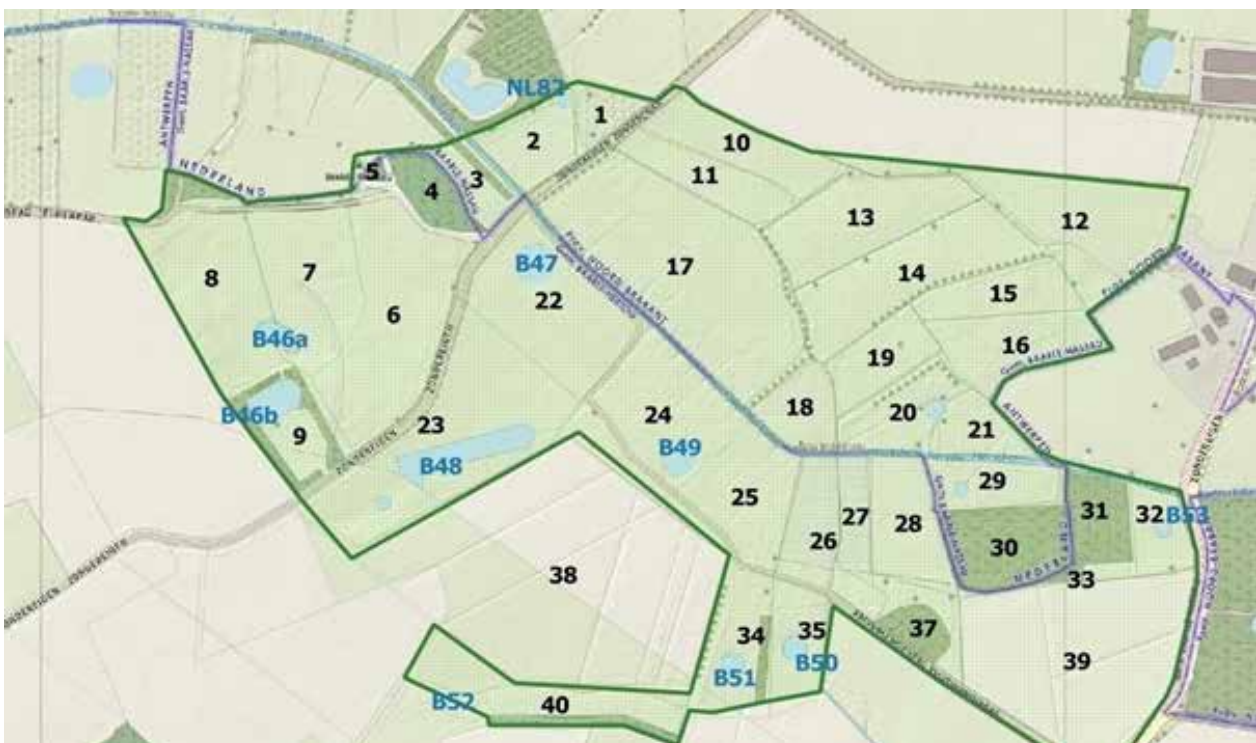
Wat ons opviel in de soortenlijsten op waarnemingen.be en waarneming.nl is dat er, in ons gebiedje, over een periode van 30 jaar (1990-2019) slechts 5 zoogdierensoorten genoteerd stonden. Met name haas, egel, mol, dwergvleermuis en ree. We dachten dat er, op zoogdiervlak, nog wel het één en ander te ontdekken viel. Een grof plan werd opgesteld om zo veel mogelijk soorten te noteren: zichtwaarnemingen, braakbalonderzoek, wildcamera en muizenvalletjes zouden ons daarbij helpen.

Op deze manier konden we in 2020 in ons gebied de aanwezigheid van 18 zoogdierensoorten vaststellen.

Het betreft: Europese haas (*Lepus europaeus*), konijn (*Oryctolagus cuniculus*), Euraziatische rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*), aarmuis (*Microtus agrestis*), veldmuis (*Microtus arvalis*), rosse woelmuis (*Myodes glareolus*), gewone bosmuis (*Apodemus sylvaticus*), dwergmuis (*Micromys minutus*), dwergspitsmuis (*Sorex minutus*), huisspitsmuis (*Crocideria russula*), bosspitsmuis spec. (*Sorex araneus of Sorex coronatus*), West-europese egel (*Erinaceus europaeus*), mol (*Talpa europaea*), watervleermuis (*Myotis daubentonii*), vos (*Vulpes vulpes*), steenmarter (*Martes fiona*), bunzing (*Mustela putorius*) en ree (*Capreolus capreolus*).

Over al deze dieren is een uitvoerig verslag gemaakt met eigen belevenissen met de soort en toetsing van de eigen waarnemingen met de literatuur (66 pagina's). Dit verslag werd overgemaakt aan de terreinbeheerders Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en Staatsbosbeheer (SBB).

Overzicht van de genummerde percelen

Voor het artikel in deze nieuwsbrief willen we ons beperken tot 2 families met name :

- de muizen (*Muridae*), behorend tot de orde der knaagdieren (*Rodentia*) en
- de spitsmuizen (*Soricidae*), behorend tot de orde der insecteneters (*Eulipotyphla* of voorheen *Insectivora*).

Omwille van dezelfde inventarisatiemethode, (geen monitoring) willen we deze 2 families hier samen bespreken. (in het overzicht de nrs 4 t/m 11).

Inventarisatiemethode

Enkele dagen voor de vangst werden binnen 1 zone (sessie), na inspectie op sporen (loopsporen, uitwerpselen, etc..) op 30 plaatsen voerbuisjes uitgelegd met afwisselend plantaardig en dierlijk voedsel. Deze buisjes werden 2-tal keer gecontroleerd en eventueel opnieuw gevuld.

Na deze controles werd op potentieel gunstige plaatsen (= leeggegeten buisjes) een trip-trapvalletje geplaatst (zie bovenstaande foto) met zelfde voedsel als in proefbuisje. Tegen de avond werden de valletjes dan gecontroleerd op dagvangsten en in de ochtend werden ze gecontroleerd op nachtvangsten. Alles werd zorgvuldig genoteerd: plaats, datum, tijd, soort, toestand van valletje (leeggegeten, afgegaan zonder vangst met mogelijke reden) en andere, mogelijk relevante, opmerkingen.

In totaal zijn er 9 sessies (5 in voorjaar, 4 in najaar) uitgevoerd en werden er 360 valcontroles gedaan.

Als voorbeeld van het resultaat van een dergelijke sessie: sessie 2 van het najaar op de percelen 7 en 8 (zie kaartje):

Op onderstaande manier werd van elke sessie een samenvatting gemaakt en deze staan allen in het uitgebreider, meer gedetailleerd, verslag.

SESSIE 2 VANGSTDATA 22 Sept.

Controle op ochtend en avond en 23 sept.

BIOTOOP 1: Perceel 7 en 8: rand van verschaald weiland met opslag wilg en afwateringsgreppel met begroeiing van zegges en russen.

VANGST: 4 bosmuizen, 9 dwergmuizen en 2 bosspitsmuizen spec.

BIOTOOP 2: Perceel 7 en 8 rietruigte met o.a. wilg, zegge en schrale vegetatie onder prikkeldraad.

VANGST: 12 dwergmuizen, 2 aardmuizen, 5 rosse woelmuizen en 1 bosspitsmuis spec.

In 1 valletje bevonden zich bladeren, 1 valletje was afgegaan zonder vangstresultaat

Resultaten

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de waarnemingen, zowel wat betreft het voorjaar, het najaar en het eindtotaal.

Soort	Voorjaar		Najaar		Jaar	
	Totaal	Totaal %	Totaal	Totaal %	Totaal	Totaal %
Aardmuis	0	0	5	6,25	5	3,77
Veldmuis	0	0	14	17,5	14	10,53
Rosse woelmuis	32	60,38	7	8,75	39	29,32
Gewone bosmuis	20	37,72	15	18,75	35	26,32
Dwergmuis	0	0	31	38,75	31	23,3
Dwergspitsmuis	1	1,9	0	0	1	0,75
Huisspitsmuis	0	0	1	1,25	1	0,75
Bosspitsmuis spec.	0	0	7	8,75	7	5,26
Totaal	53		80		133	

Conclusies en soorten

Vangstsucces :

In het voorjaar lag het vangstsucces met 26,5% duidelijk lager dan in het najaar met 50%.

In het voorjaar hadden we 53 vangsten op 200 controles = 26,5% (grofweg 1 op de 4 valletjes was succesvol)

In het najaar hadden we 80 vangsten op 160 controles = 50% (grofweg 1 op de 2 valletjes was succesvol)

Totaal: 133 vangsten op 360 controles = 36,94% (grofweg 1 op de 3 valletjes was succesvol)

In het voorjaar/zomer werden enkel rosse woelmuis, gewone bosmuis en een enkele dwergspitsmuis gevangen. Hiervan wordt de gewone bosmuis enkel 's nachts gevangen, op 1 uitzondering na.

In het najaar werden er veel meer dieren EN soorten gevangen. Dat is logisch omdat er dan verschillende generaties actief zijn (dus incl. de nakomelingen van eerdere generaties).

Het is duidelijk dat we de ondergrondse woelmuis missen met ons gericht onderzoek met life-traps. Dit heeft te maken met het voornamelijk ondergronds bestaan van de soort waardoor ze moeilijk met valletjes is te vangen.

Hieronder beschrijven we beknopt de resultaten en onze belevenissen per gevangen soort. Voor de perceelnummers in de tekst verwijst ik naar de kaart in het begin van dit artikel.

Woelmuizen

1. Aardmuis (*Microtus agrestis*)

In totaal werden er 5 aardmuizen gevangen. Alle vangsten werden in het najaar gedaan waarbij we 4 vangsten in de ochtend konden noteren en 1 in de avond.

We hebben aardmuizen aangetroffen in de percelen of op de perceelsranden van volgende percelen: 7-8, 17, 34-35, 24-25

De soort werd gevonden in ruigte en struweel gedomineerd door riet, zegges, pitrus of rietgras.

Opmerkelijk is het kwetterend geluid bij vastname.

2. Veldmuis (*Microtus arvalis*)

In totaal werden er 14 veldmuizen gevangen. 13 dieren werden gevangen in perceel 17 in een uitgedroogde afwateringsgreppel begroeid met zegge en pitrus. Het andere dier werd gevangen in perceel 25 in de riet-, zeggebegroeiing langs een waterloop (de Rijt). Het merendeel van de veldmuizen (10) werd 's morgens gevangen, de overige 4 's ochtends.

De 13 dieren in perceel 17 werden op een kleine oppervlakte gevangen. Er was dus een hoge dichtheid aan dieren aanwezig wat best opmerkelijk is aangezien er op dit perceel geen dieren in het voorjaar gevangen zijn. Waarschijnlijk was deze beemd toen nog te vochtig voor de soort. In het najaar werden de veldmuizen in de uitgedroogde greppels gevangen.

3. Rosse woelmuis (*Myodes glareolus*)

In totaal vingen we 39 keer een rosse woelmuis waarvan 32 in het voorjaar en 7 in het najaar. De rosse woelmuis komt over het ganze terrein voor als er maar wat dekking is. Vooral bos met ondergroei van bramen genoot de voorkeur. Ze vermeden dus het open grasland. De rosse woelmuis werd meestal in hetzelfde biotoop gevangen als de gewone bosmuis. De rosse woelmuis blijft meer in de dekking terwijl de gewone bosmuis zich meer op de open plaatsjes in het bos durft te wagen (maar nooit ver van dekking). Rosse woelmuizen zijn ook overdag actief terwijl de bosmuis bijna uitsluitend 's nachts uit de dekking tevoorschijn komt.

We vingen deze muis in de percelen 4, 5, 8, 9, 12, 14, 17, 26, 30, 34, 37 en 40. Zowel oude als jonge houtkanten waren in trek, maar ook midden in populieren-, eiken-, berken-fijnsparrenbos, in rietruigte en zaadakkertjes.

Ware muizen

1. Gewone bosmuis (*Apodemus sylvaticus*)

In totaal vingen we 35 x een bosmuis: 20 in het voorjaar en 15 in het najaar. Slechts 1 bosmuis werd 's avonds (net voor zonsondergang) gevangen en 34 zaten 's ochtends in de valletjes waaruit blijkt dat de bosmuis eerder een nachttactieve soort is. Dit werd ook bevestigd door wildcamerbeelden. Door voedsel uit te strooien (o.a. pinda's) werden de ganze nacht door beelden gemaakt van de aanwezige bosmuizen. Soms zaten zelfs tot 5 exemplaren tegelijk in beeld. Dat de bosmuis verlekkerd is op eikels bleek ook uit dit onderzoek.

Wanneer de diertjes na de vangst en controle losgelaten worden gaat dit gepaard met een flinke sprint en de nodige sprongen. Bij de behandeling dient erg omzichtig met de staart omgegaan te worden aangezien bij deze muis de staarthuid loslaat. Op deze manier kan de muis ontsnappen en heb je enkel het staarthuidje vast (dit is min of meer vergelijkbaar met het afbreken van de staart van een hagedis).

In het najaar vielen de vele grote uitgeworpen hoopjes aarde op die bij uitgegraven holletjes te zien waren. Vaak leidde in deze hoop zand een sleuf naar de ingang van het holletje. We hebben op deze plaatsen gericht onze valletjes geplaatst en hieruit bleek dat dit het werk is bosmuizen. Deze soort graaft dan ook tot 50 cm diepte waardoor flink wat aarde naar de oppervlakte moet worden gebracht.

Misschien interessant om volgend jaar ook eens op te letten?

2. Dwergmuis (*Micromys minutus*)

In totaal hebben we 31 keer een dwergmuis kunnen vangen. Alle vangsten zijn in het najaar gedaan.

Het merendeel (21 ex.) van de dwergmuizen werden gevangen in perceel 7-8. Hier werd de soort aangetroffen in een uitgedroogde afwateringsgreppel met een vegetatie van pitrus en zegges. Tevens werden enkele vangsten gedaan in rietruigte (riet, braam en zegge).

In perceel 34-35 werd de soort 3 keer gevangen in een zeggevegetatie. In perceel 26-27 werd de soort 5 keer gevangen aan beide overs van de waterloop (de Rijt). Hier bestond het leefgebied uit een vegetatie bestaande uit riet en wilgenopslag.

2 keer werd de soort gevangen in een rietruigte (met braam, zegges en wilg) op perceel 11-17.

In het late najaar zijn we actief op zoek gegaan naar verlaten nestjes. In totaal werden er 12 gevonden, voornamelijk in zegge- en rietvegetatie en op de locaties waar we ze met de life-traps al eerder hadden kunnen vangen.

Bijkomend werd er nog een nestje gevonden op perceel 40, waar we in het najaar geen valletjes geplaatst hadden. Langs de Rijt vonden we zelfs 3 nestjes op slechts 2 m van elkaar in het riet.

Spitsmuizen

1. Dwergspitsmuis (*Sorex minutus*)

We hebben maar 1 keer een dwergspitsmuis gevangen op de perceelsgrens van 13 à 17. Het betreft hier een strook met oude eiken, zwarte elzen en wilgen bij een greppel.

Aan de zuidzijde ligt een heischraal strookje dat van een beemd (perceel 17) gescheiden is door prikkeldraad en braamstruweel.

2. Huisspitsmuis (*Crociderea russula*)

Evenals de dwergspitsmuis werd slechts 1 keer een huisspitsmuis gevangen en wel in het najaar. De soort werd gevangen op perceel 25 in een beemd op een 5-tal meter van het Markske.

3. Bosspitsmuis spec. (*Sorex araneus* of *Sorex coronatus*)

Deze soort werd aangetroffen in de percelen 7, 8, 17, 26 en 27. Het leefgebied valt hie te omschrijven als rietruigte, verdroogde afwateringsgreppels met een hoogopgaande pitrus- en/of zeggevegetatie.

De soort werd in totaal 7 keer gevangen in het najaar.

Het valt niet mee om het onderscheid tussen de gewone en de tweekleurige bosspitsmuis met 100% zekerheid te maken. Het onderscheid zou de overgang tussen de buik- en de rugkleur moeten zijn. Bij de tweekleurige zou er een scherpe overgang moeten zijn, terwijl die bij de gewone geleidelijker zou zijn. Ervaring leert dat "scherper" en "geleidelijker" in het veld relatieve begrippen zijn. Zelfs binnen de soort zijn er nog aanzienlijke verschillen tussen bijvoorbeeld jong en oud. Gebits- of schedelkenmerken kunnen meer zekerheid bieden. Omdat we de gevangen bosspitsmuizen niet met zekerheid tot op soortniveau konden determineren hebben we ze als bosspitsmuis onbekend genoteerd.

Dat beide soorten in het gebied voorkomen kunnen we met zekerheid zeggen. Leo Dufraing heeft 2 dode bosspitsmuizen op naam gebracht aan de hand van de anatomie van de schedel. Hiertoe vergeleek hij de Processus zygomaticus (naar achter gericht uitsteeksel van het jukbeen) van beide dieren met elkaar. Bij de gewone is dit uitsteeksel breed en kort en bij de tweekleurige is dit smal en lang.

Deze determinatie toonde aan dat de 2 dode bosspitsmuizen behoren tot 2 verschillende soorten.

Muizen als prooi van uilen

Op 19 januari 2020 vonden we in het fijnsparrenbosje (perc. 4) braakballen van een bosuil. Leo heeft deze uitgeplozen en trof in 5 braakballen naast 4 vogels en 4 kikkers nog 4 bosmuizen, 2 aardmuizen en 1 rosse woelmuis aan.

Wellicht toonde deze bosuil zich verschillende keren op onze wildcamera. Op 7 juli (in perc. 14-19) was een bosuil een (bos?)muis aan het verorberen. Op 20 juli in perceel 30 liet een bosuil zich jagend zien op een plek waar er op een bepaald moment 5 bosmuizen tegelijkertijd in beeld kwamen.

Op 20 december 2020 onderzocht Leo Dufraing 12 braakballen van een kerkuil. Deze uil heeft een vaste roestplaats 50 meter ten noordwesten van perceel 2. Mogelijk betreft het de kerkuil die broedt op Ginhoven.

Het resultaat van enig pluiswerk bestond uit 12 dwergmuizen, 9 aardmuizen, 8 bosmuizen, 6 bosspitsmuis spec., 2 rosse woelmuizen, 2 ondergrondse woelmuizen (*Microtus subterraneus*)* en 1 dwergspitsmuis.

Het is niet zeker dat al deze muizen door de kerkuil in ons onderzoeksgebied gevangen werden. Wel verscheen er op 7 september in perceel 8 een kerkuil op onze wildcamera. Opmerkelijk is het grote aantal dwergmuizen in de braakballen (12) en het grote aantal vangsten met valletjes van dwergmuis op het vlakbij gelegen perceel 7-8 (21).

*De ondergrondse woelmuis wordt in onze vangsten gemist maar is meer dan waarschijnlijk wel in het gebied aanwezig. Uit literatuurgegevens blijkt dat deze soort moeilijk te vangen is met inloopvalletjes omwille van zijn grotendeels ondergrondse bestaan.

LITERATUUR

Veldgids Europese zoogdieren van de KNNV uitgeverij : isbn 9789050114745

VLEERMUIZEN IN WORTEL-KOLONIE

Dirk Swaenen

Gewapend met een batdetector (een toestel dat het ultrasone geluid van de vleermuizen zichtbaar en hoorbaar maakt) en een warmtecamera ben ik het gebied beginnen verkennen. Dit leverde maar liefst 8 verschillende soorten op:

- Gewone dwergvleermuis, *Pipistrellus pipistrellus*
- Ruige dwergvleermuis, *Pipistrellus nathusii*
- Gewone Grootoor, *Plecotus auritus*
- Laatvlieger, *Eptesicus serotinus*
- Rosse vleermuis, *Nyctalus noctula*
- Watervleermuis, *Myotis daubentonii*
- Baardvleermuis, *Myotis mystacinus*
- Franjestaart, *Myotis nattereri*

In één van de woningen in de buurt van “De Klapekster” werd een kolonie gewone dwergvleermuis gevonden. De eigenaar vond het OK dat de diertjes daar verblijven.

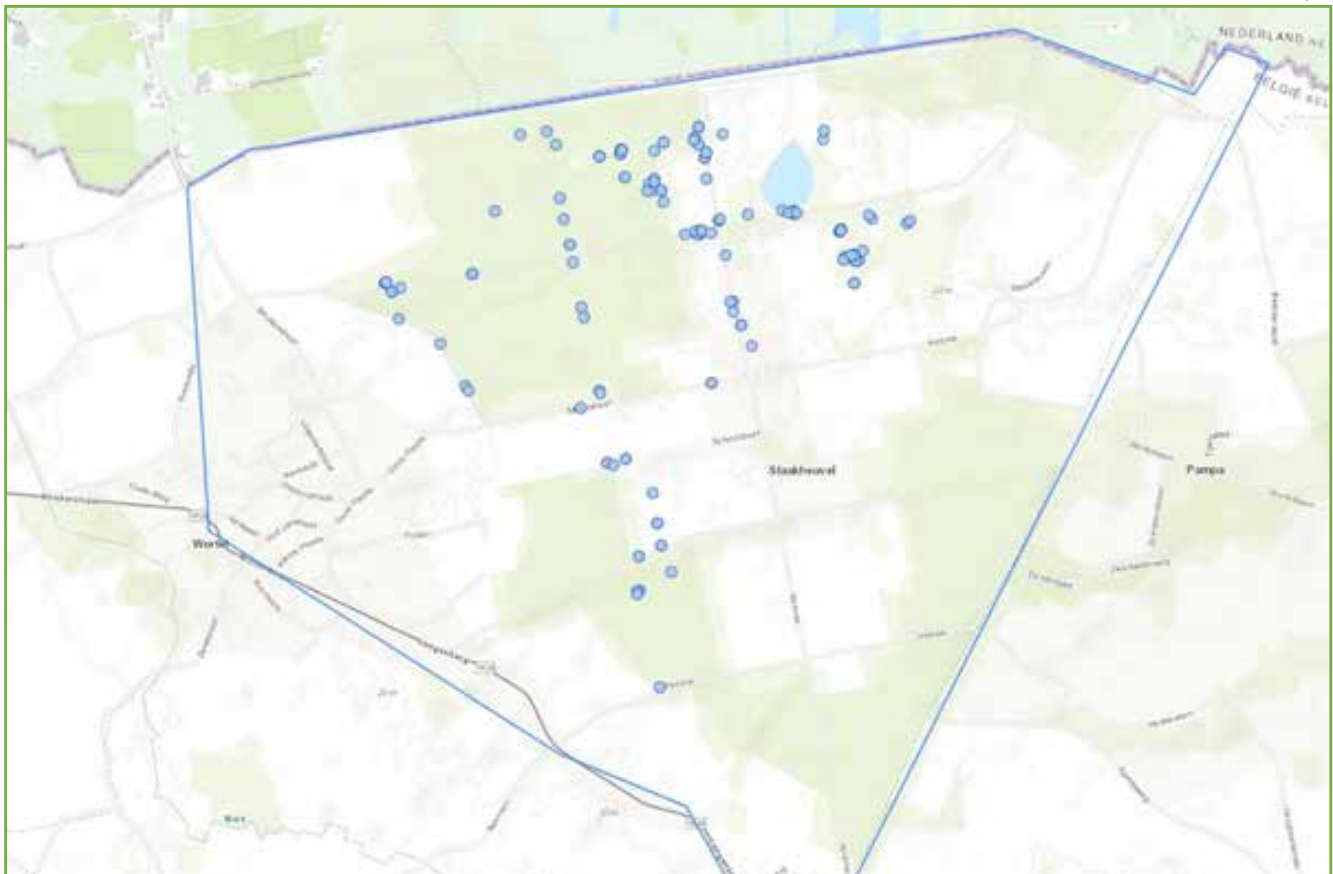
Het gebied bleek ook zeer geliefd door de franjestaart, een soort die van vochtige bossen houdt.

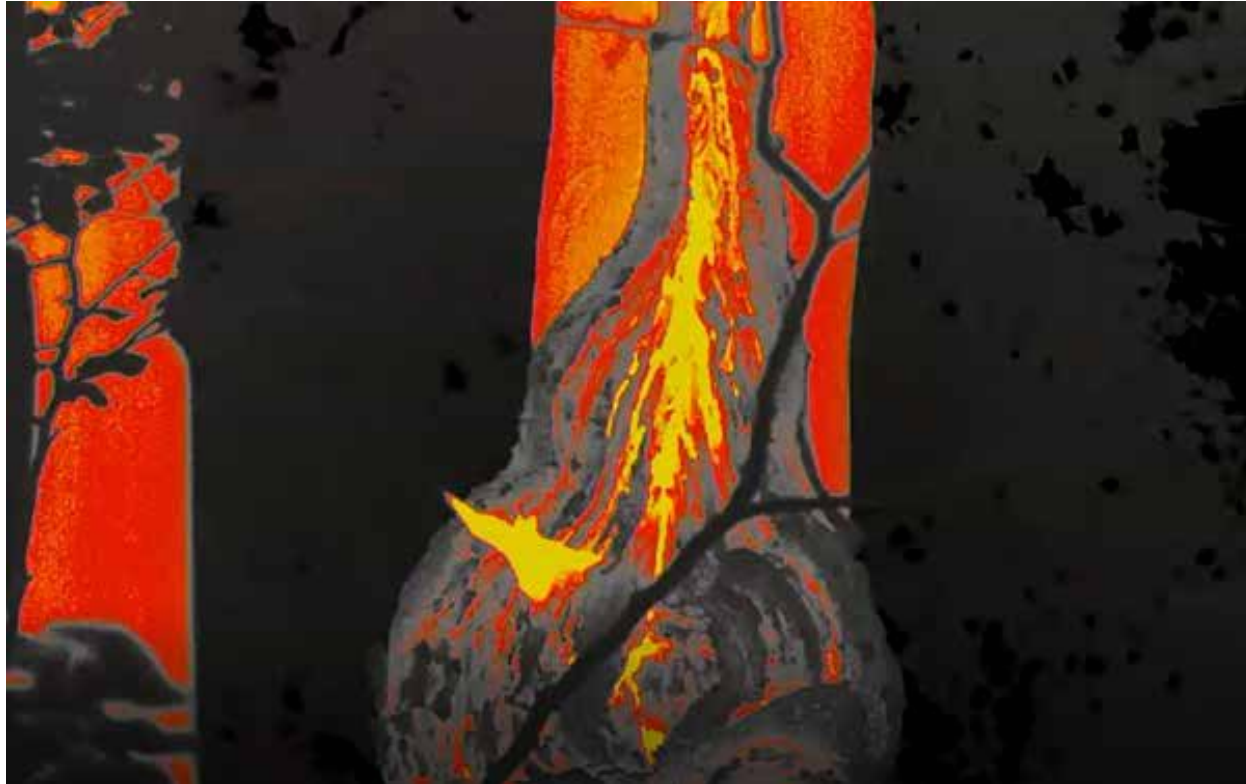
Ze werden jagend op meerdere plaatsen gevonden.

Op een bepaalde avond “ratelde” op mijn batdetector het bekende geluidje van de franjestaart. Of zijn het er nu meer dan één? Toch maar eens mijn warmtecamera opgezet en daar stond ik in het bos, omgeven door 8 jagende Franjestaarten die vlak boven de bosbodem vlogen, op zoek naar insecten en spinnen.

Ook werd er op 2 plaatsen een boom ontdekt waar een kolonie Franjestaarten zich in verbergt.

Overzicht van alle
waarnemingen

Uitvliegende Franjestaart
foto: Dirk Swaenen

De dreven zijn het geliefde jachtgebied van de laatvlieger.

De grotere open stukken krijgen dan weer de voorkeur van de rosse vleermuizen.

Het Brandven is een veilige haven bij slecht weer, doordat het redelijk beschut en ingesloten ligt, is het er net een graadje warmer en is er net iets minder wind. Dit werd duidelijk op een inventarisatieavond met fris, winderig weer. Er was nergens een vleermuis te bespeuren, tot ik aan het Brandven kwam en mijn batdetector tilt sloeg. Tientallen vleermuizen hadden hier een voedselbron en iets rustigere omstandigheden gevonden.

De vleermuiskelder werd deze winter voor de 2e keer gecontroleerd op overwinterende vleermuizen. Er waren 4 baardvleermuizen en één gewone grootoorvleermuis aanwezig.

Dit aantal is misschien niet spectaculair, maar is wel heel veelbelovend voor de toekomst.

Enkele kleine aanpassingen zullen volgende zomer uitgevoerd worden.

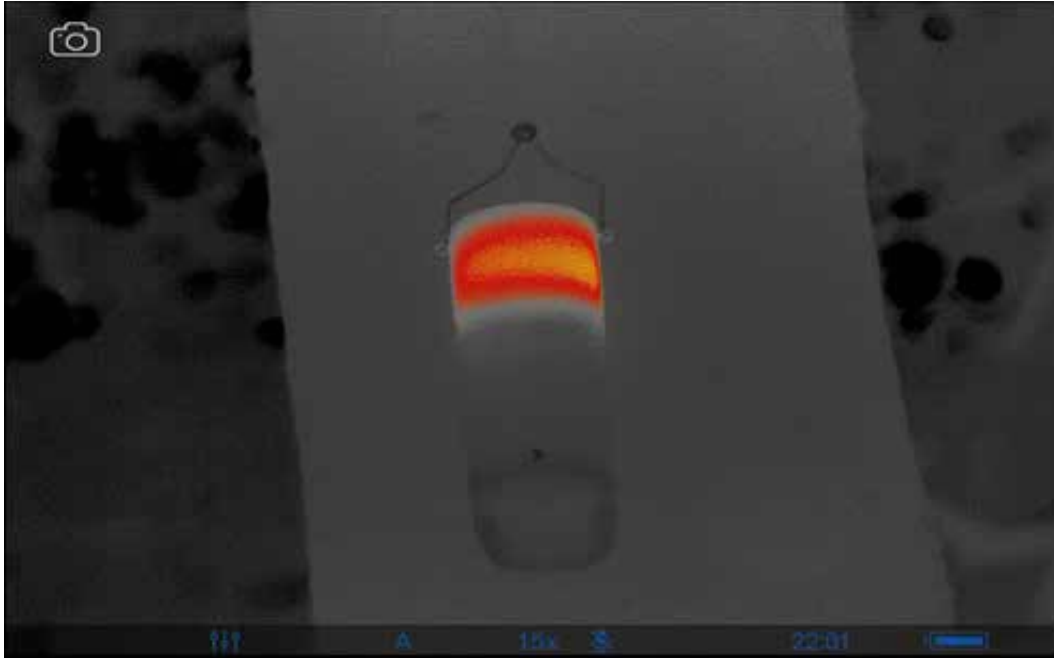
Verspreid over het gebied werden door ANB 42 vleermuiskasten geplaatst om het tekort aan natuurlijke boomholtes te compenseren.

Eén op 3 van de kasten wordt regelmatig gebruikt door vleermuizen. Dit is een zeer hoge bezettingsgraad (normaal 1 op 10).

De kasten worden zomer en winter gebruikt. Eén kast werd in maart opgehangen en was in mei reeds bezet door een kolonie gewone grootoorvleermuizen.

Overwinterende Baardvleermuis
foto: Dirk Swaenen

Warmtebeeld van kast met vleermuizen
foto: Dirk Swaenen

In September werd dezelfde kast gebruikt door enkele Rosse vleermuizen
foto: Dirk Swaenen

In 2022 zal dit succesvol onderzoek verder gezet worden.
Hebt u weet van een vleermuiskolonie bij u in de buurt?
Laat het ons gerust weten via dirk.swaenen@telenet.be

Problemen met vleermuizen? Vragen over vleermuizen in huis?

Hiervoor kan je terecht op de Vlaamse infolijn via het gratis nummer 1700, of op de website van het Agentschap Natuur en Bos

SALAMANDERONDERZOEK IN HET MERKSKE IN 2021

Loïc van Doorn & Jeroen Speybroek (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek)

Buikpatroon kamsalamander

In 2021 voerde het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek onderzoek uit rond amfibieën in het Merkske. Onze voornaamste doelstelling is de nauwkeurigheid van een nieuwe monitoringstechniek, environmental DNA of eDNA, te bevorderen. Met eDNA-onderzoek wordt de leefomgeving van soorten, zoals bijvoorbeeld poelwater, bemonsterd om DNA-sporen van de onderzochte soorten aan te treffen. Zo kunnen we precies weten welke soorten aanwezig zijn, zelfs als ze met traditionele technieken onopgemerkt blijven. Bij het eDNA-onderzoek in het Merkske willen we echter ook weten hoe talrijk deze soorten zijn. Hiervoor is het nodig om de eDNA-resultaten te toetsen aan de resultaten van de traditionele technieken (fuikevangsten, larven scheppen en een scherm plaatsen). Als we niet alleen kwalitatieve (aan- of afwezigheid) maar ook kwantitatieve

(aantallen) eDNA-resultaten kunnen bekomen, kan de monitoring van verschillende soorten aanzienlijk nauwkeuriger en efficiënter worden uitgevoerd. Voor de traditionele vangstmethodes kregen we de zeer gewaardeerde helpende handen van de gedreven vrijwilliger Ton Marisael en Bart Hoeymans, boswachter bij het Agentschap voor Natuur en Bos. Daarnaast hebben ook vier studenten hun schouders onder het onderzoek gezet.

We onderzochten zes poelen (Figuur 1).

Figuur 1: Onderzoeksgebied met de aanduiding van de bemonsterde poelen (Google Earth)

In afwachting van de eDNA-analyseresultaten, stellen we hier reeds de resultaten van de klassieke technieken voor. Deze zijn opgesplitst voor de adulte, larvale en juveniele levensstadia en bieden zo een breed overzicht van de toestand van de watersalamanderpopulaties in het gebied.

Fuikenonderzoek

(adulten, voorjaar)

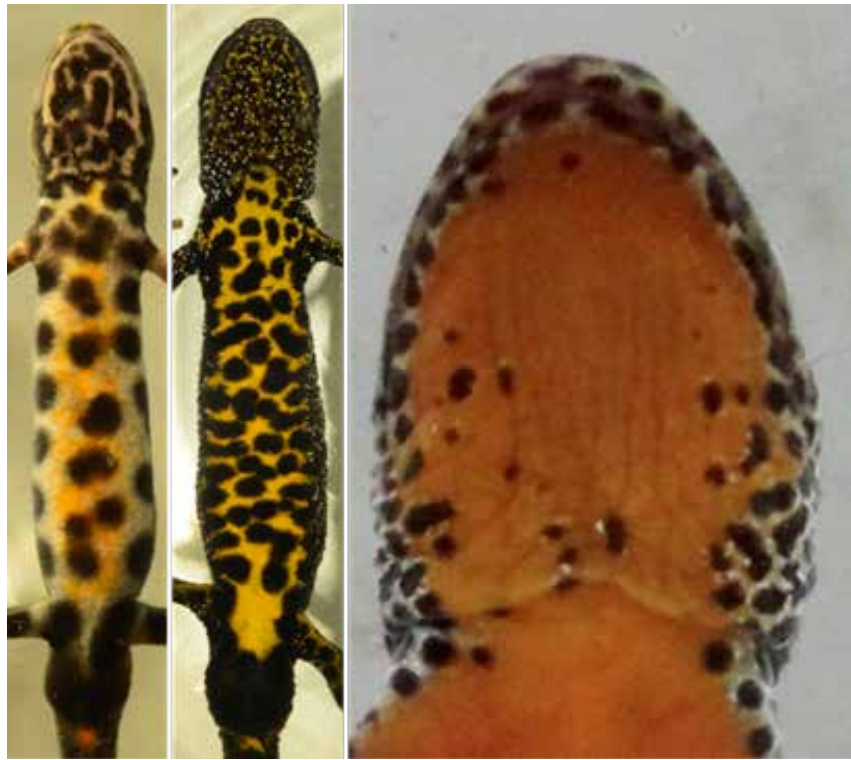
Van 14 tot en met 30 maart werd een intensief vangst-hervangstonderzoek uitgevoerd. Doelstelling was de adulte populatiegroottes van de drie aanwezige watersalamandersoorten (alpenwatersalamander, kleine watersalamander en kamsalamander) in elk van de zes poelen te schatten. Per poel plaatsten we 5 fuiken die dagelijks gelegeerd werden. De dieren werden gefotografeerd en vervolgens terug vrijgelaten (Figuur 2).

Vangst-hervangstonderzoek laat toe om op basis van het aandeel aan individuen dat op meer dan één dag is teruggevonden in de fuiken (hervangsten) een schatting te bekomen van het totaal aantal individuen in de poel. Hiervoor dienen de dieren individueel herkend te worden. Om dit op een diervriendelijke manier te doen, werden foto's van de onderzijde genomen. Voor de aangetroffen kleine watersalamanders en kamsalamanders werd de volledige onderzijde gebruikt, terwijl we enkel de vlekjes op de keel van de alpenwatersalamanders bekeken. De hierop aanwezige vlekkenpatronen zijn uniek voor elk individu (Figuur 3). Door deze foto's vervolgens via het softwareprogramma WildID te vergelijken, kunnen individuen herkend worden.

Figuur 2: Fotografie van de buikzijde van watersalamanders met behulp van een salamandertafel en enkele bevallige assistenten.

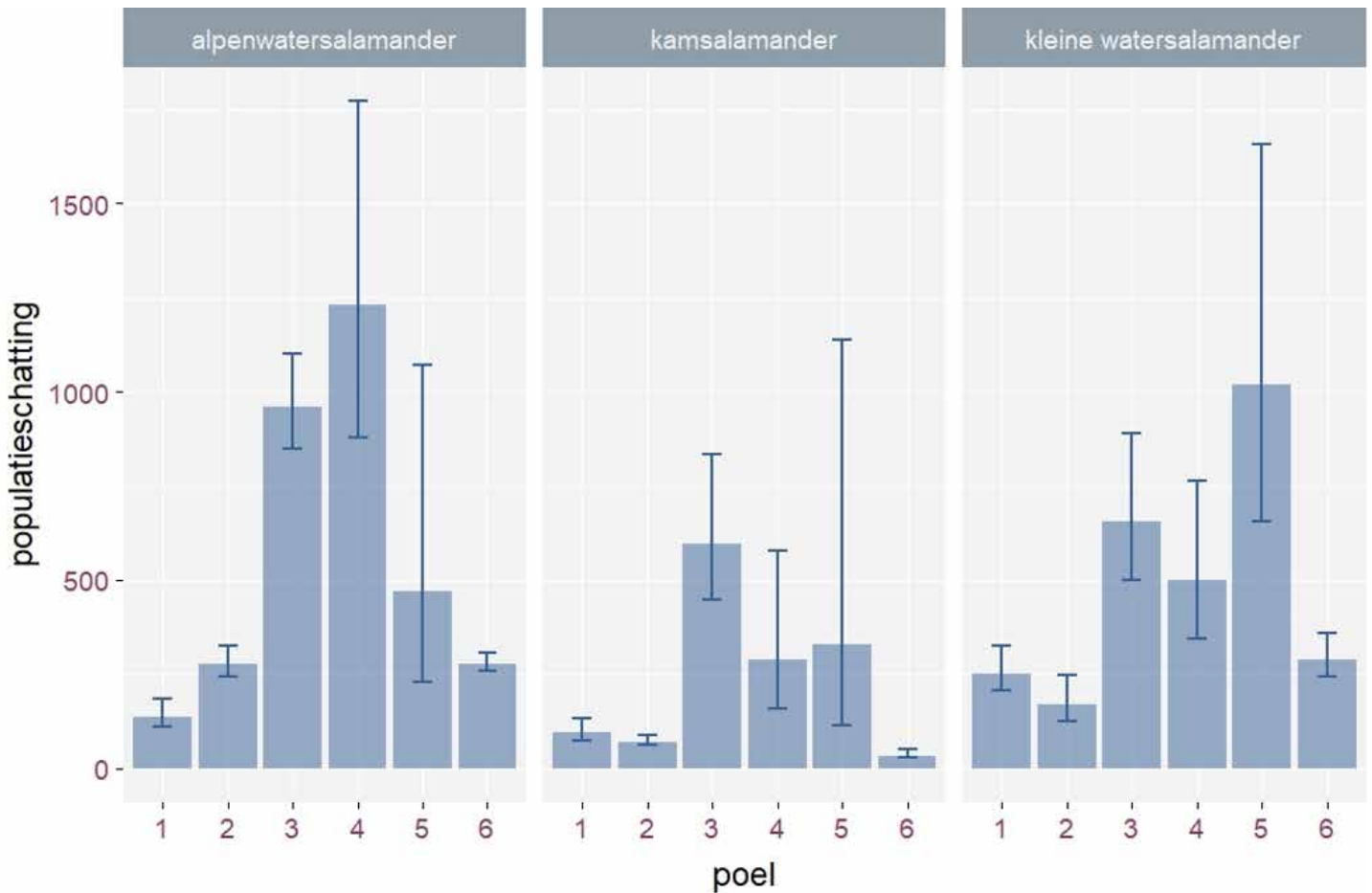

De vangsten tijdens het 17 dagen durende fuikonderzoek zijn weergegeven in Tabel 1, de populatieschattingen per soort en per poel in Figuur 4. Poel 1, 2 en 6 scoren voor alle soorten lager dan de andere poelen. Poel 3 en 4 scoren hoog, terwijl de resultaten van poel 5 minder zeker zijn (grotere onzekerheid door een lager aantal hervangsten). De grote aantallen voor met name de beschermde kamsalamander onderlijnen het belang van het Merkske voor amfibieën.

Figuur 3: Foto's voor de individuele herkenning van (v.l.n.r.) kleine water-, kam- en alpenwatersalamander.

Figuur 4: Populatieschattingen voor volwassen watersalamanders per poel. Foutenvlaggen zijn 95%-betrouwbaarheidsintervallen.

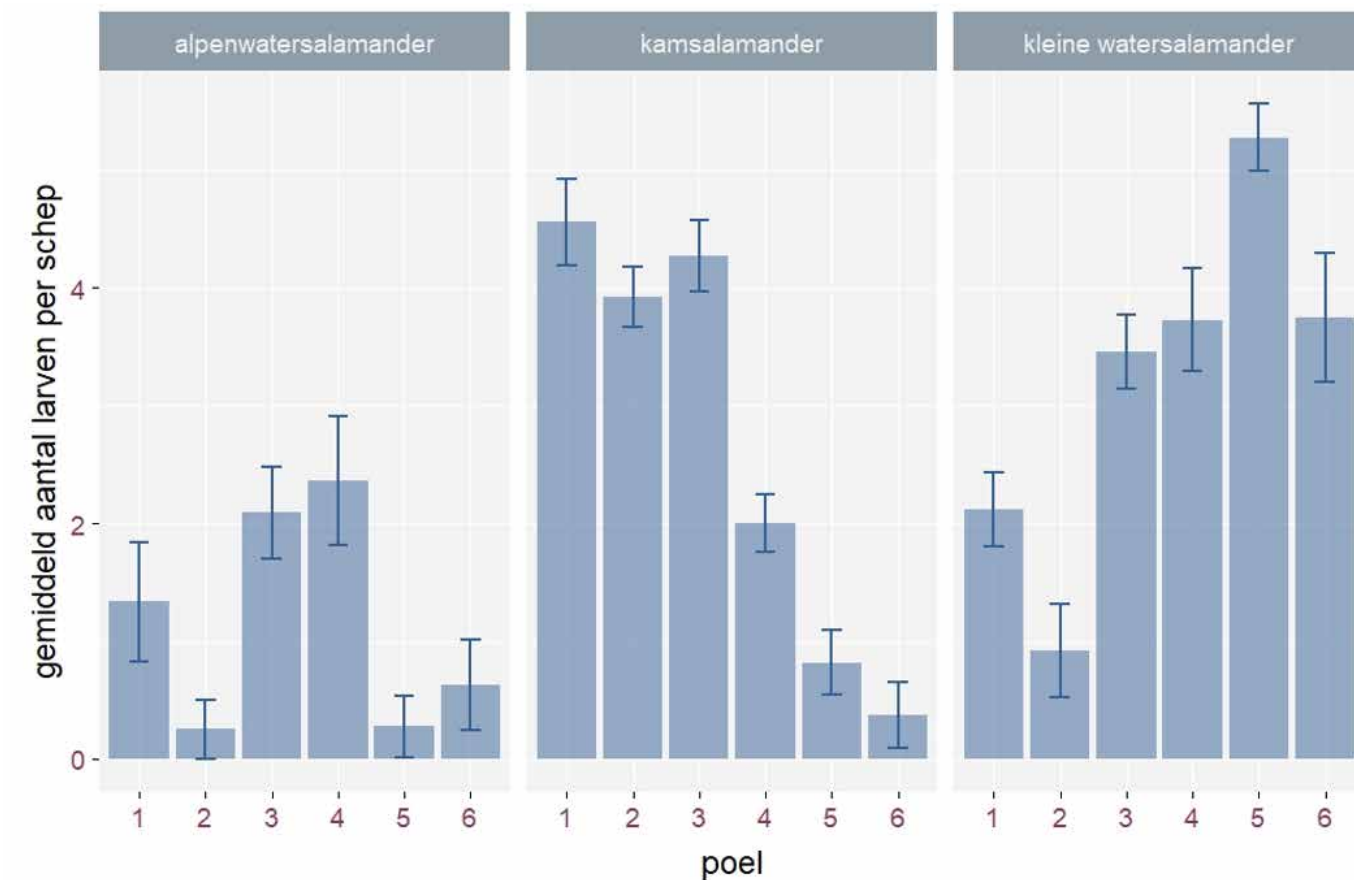
Soort	Vangsten	Unieke individuen
Alpenwatersalamander	1711	1227
Kleine watersalamander	1039	849
Kamsalamander	530	409
Totaal	3280	2485

Tabel 1: Totale aantallen van de drie soorten watersalamanders gevangen in het fuikenonderzoek. Vangsten: totaal aantal waarnemingen, incl. hervangsten van unieke individuen.

Scheponderzoek

(larven, zomer)

Het bestuderen van het larvale levensstadium geeft zicht op het voortplantingssucces van de drie soorten. Op drie verschillende momenten werden met een schepnet larven gevangen in elk van de zes poelen. In elke van de zes onderzochte poelen werd voor de drie onderzochte soorten succesvolle voortplanting vastgesteld. Het grootste aantal larven werd teruggevonden bij de eerste schepronde op 21 juni (Figuur 5). Het aantal larven houdt min of meer verband met de geschatte adulte populatiegrootte voor de alpen- en kleine watersalamanders, maar niet voor de kamsalamanders (cf. Figuur 4). Voor deze laatste soort lijken poelen met lage aantallen aan adulten toch veel larven te kunnen herbergen, en omgekeerd, al kunnen we dit niet statistisch hard maken. Hoewel moeilijk te achterhalen, kan kannibalisme onder de larven van kamsalamander een grotere rol spelen dan bij de twee andere soorten. Naast de gevangen watersalamanderlarven werden ook in vijf van de zes poelen larven van boomkikker aangetroffen. Deze soort is duidelijk aan een opmars bezig in het gebied.

Figuur 5: Aantal larven per schep, per poel en per soort op 21 juni. Het aantal scheppen per poel varieerde van 8 tot 12, afhankelijk van de grootte van de poel. De staven geven de gemiddelde aantallen weer. De blauwe lijnen geven de standaardfout op dit gemiddelde weer.

Scherm- en fuikenonderzoek poel 3

(juvenielen, zomer en najaar)

Uit de fuikvangsten in het voorjaar kwam poel 3 met een geschat aantal van 600 adulte kamsalamanders als één van de betere poelen voor deze soort naar voren. Ook tijdens de schepronden werden er hoge aantallen larven teruggevonden. Daarom selecteerden we deze poel voor een onderzoeksluik naar juveniele salamanders die het water verlieten. Rond deze poel werd daartoe een scherm met emmers geplaatst en deze werd bemonsterd van 1 juli tot 19 november (Figuur 6). Door een scherm te plaatsen rondom de gehele poel en langs de binnenkant van het scherm emmers in te graven stuiten amfibieën die uit het water kruipen op het scherm en belanden, na wat rondkruipen langs het scherm, vervolgens in de emmers. De emmers werden dagelijks geleegd en bevatten een dubbele bodem om ongemak voor de dieren te minimaliseren. De gevangen amfibieën werden genoteerd en vervolgens buiten het scherm geplaatst. Dit titanenwerk is door vrijwilligers en een thesisstudente tot een goed einde gebracht en een schat aan informatie werd verzameld.

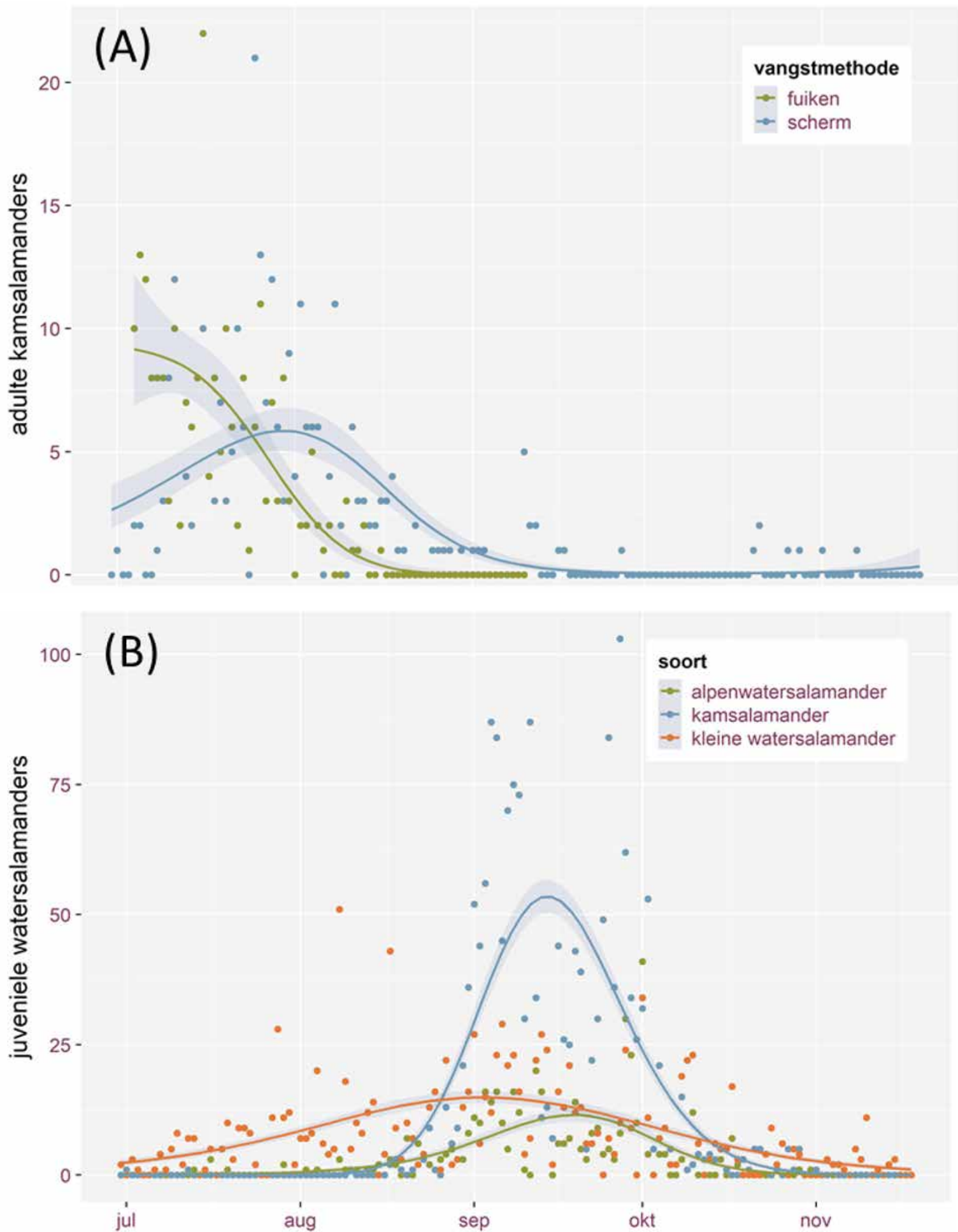
Gelijklopend zijn van 1 juli tot 10 september 5 fuiken in poel 3 geplaatst. Deze fuiken werden ook dagelijks geleegd. De aanwezige amfibieën werden geteld en terug vrijgelaten in de poel. Hierdoor is een vergelijking tussen wat er in het water aanwezig is en wat er wordt teruggevonden in de emmers mogelijk. Adulte kamsalamanders waren nog in het water aanwezig bij de start van het scherm- en fuikenonderzoek en hebben tijdens de looptijd van het fuikenonderzoek het water verlaten. Deze soort blijft langer als adult in de voortplantingspoelen aanwezig dan de andere twee soorten

watersalamanders. Er was dus nog een deel (iets minder dan de helft) van de adulte populatie van het voorjaar (Figuur 4) aanwezig in de poel bij de start van het fuiken- en schermonderzoek. Een stijgend aantal adulte kamsalamanders in de emmers gaat gepaard met een afname van vangsten van adulte kamsalamanders in de fuiken (Figuur 7A). De vergelijking tussen fuiken en emmers kan niet gemaakt worden voor de larven/juvenielen van de drie watersalamandersoorten, aangezien een groot deel hiervan pas na het einde van het fuikenonderzoek de poel heeft verlaten en in de emmers is terechtgekomen.

Doordat het schermonderzoek tot in november werd verder gezet, is de volledige periode van emigratie van juvenielen uit de poel bestreken (Figuur 7B, Tabel 2). In tegenstelling tot de brede piek van juveniele kleine watersalamanders, die gedurende de hele zomer en najaar verspreid uit de poel emigreerden, is het gros van de juveniele kam- en alpenwatersalamanders van eind augustus tot begin oktober uit de poel weggetrokken (figuur 7B). Zo zijn er bijvoorbeeld in de nacht van 26 op 27 september meer dan 100 juveniele kamsalamanders in de emmers terechtgekomen, waarvan 50 in één emmer. Voor de juveniele kamsalamanders zullen de totale aantallen de realiteit goed benaderen, terwijl voor juveniele alpenwater- en kleine watersalamanders het werkelijke aantal hoger kan liggen, aangezien deze tijdens vochtige perioden tegen het scherm omhoog kunnen kruipen. Het is zondermeer duidelijk dat deze poel een zeer geschikte habitat vormt voor kamsalamanders: per vierkante meter wateroppervlak van de poel hebben ongeveer 2 kamsalamanderlarven zich tot juvenielen kunnen ontwikkelen.

Figuur 6: Scherm rond poel 3. De emmers zijn ingegraven langs de binnenkant van het scherm.

Figuur 7: Aantallen per dag met trendlijnen. (A): adulte kamsalamanders in fuien en emmers (scherf). (B): juvenile watersalamanders in emmers (scherf).

De aantallen juveniele boomkikkers zijn geen maat voor de totale reproductieve output van poel 3, omdat we pas op 1 juli begonnen met het schermonderzoek en er reeds juveniele boomkikkers voor deze datum aan land zijn gegaan. Bovendien werden de juveniele boomkikkers ook niet teruggevonden in de emmers, maar zonnend op het (zwarte) scherm. Of het aantal boomkikkers teruggevonden op het scherm een overschatting dan wel een onderschatting is van het reële aantal juvenielen dat tijdens deze periode uit de poel is gemigreerd, is moeilijk te achterhalen. De aantallen adulte en juveniele groene kikkers zijn onderschattingen, omdat deze soort sterk aan water gebonden is en niet alle individuen wegtrekken van de poel en in de emmers terechtkomen.

Soort	juveniel	subadult	adult	Totaal
Alpenwatersalamander	455	0	6	461
Kleine watersalamander	1141	3	29	1173
Kamsalamander	1705	11	271	1987
Groene kikker	2551	9	50	2610
Boomkikker	811	0	0	811

Tabel 2: Totale vangstaantallen in poel 3 voor de gehele periode (1 juli tot 9 november) per soort en levensfase teruggevonden in de emmers of op het scherm (boomkikker).

Het Merkske is een belangrijk bolwerk voor amfibieën. Dit is zonder meer dankzij het grote engagement van beheerders en vrijwilligers in het gebied. Sommige poelen (zoals poel 3) herbergen aantallen volwassen kamsalamanders die tot de Vlaamse top behoren (cf. gegevens Natuurpunt.Studie uit Vlaams-Brabant en Limburg) en een uitzonderlijk hoog voortplantingssucces laten optekenen. Onder meer samen met de opmars van de lokale boomkikkerpopulatie en het verderzetten van de uitzet van de knoflookpad, wordt hier ook in de toekomst werk gemaakt van een heus amfibieënparadijs.

Inspireert dit artikel ook jou om mee te helpen, aarzel dan niet ons te contacteren (loic.vandoorn@inbo.be) - ook in 2022 hopen we rond verschillende soorten verder te werken.

Panoramabeeld van Poel 3 en omgeving
foto: Geert Brosens

BOOMKIKKER

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

Juvenile boomkikker
(foto: Wim Verschraegen)

Sinds de start van het herintroductieproject in 2009 (laatste uitzetting 2015) is de boomkikker (*Hyla arborea*) één van de best onderzochte amfibieën uit de vallei van het Merkske. Het arbeidsintensieve monitoringswerk wordt uitgevoerd door een kleine kern van actieve vrijwilligers en professionelen. Tijdens de koorperiode gaan zij op zoek naar roepende dieren en vanaf eind juli of begin augustus zijn deze mensen speurend te vinden in de (braam)struwelen. Bij de zomerwaarnemingen ligt de focus op het reproductiesucces van de soort.

Daarnaast wordt er in Vlaanderen nog bijkomend schepnetonderzoek gedaan in alle voortplantingswateren met meer dan 5 roepende dieren.

Dit artikel geeft een actuele stand van zaken aangevuld met de resultaten van wat bijkomend onderzoek uit 2021.

Kooractiviteit

In 2021 werden er 214 verschillende roepende mannetjes geteld. Tot 2017 bleef het aantal roepende dieren aan de lage kant met een fikse doorstart in 2018 toen er plots meer dan 200 roepers

werden waargenomen. Het hoogste aantal roepende dieren werd in 2019 waargenomen met een totaal van 242. Dit jaar werden er 214 exemplaren waargenomen verspreid over 25 wateren.

De relatief lage aantallen uit 2021 stroken niet met het buikgevoel van de beheerders en vrijwilligers. Zij hebben het gevoel dat er meer dieren aanwezig zijn en dat er uitbundiger geroepen wordt. Dat doet ons vermoeden dat de tellingen uit 2020 en 2021 minder goed zijn uitgevoerd. De Covid pandemie heeft ervoor gezorgd dat er vooral aan Nederlandse zijde minder goed geteld is.

Volgens de verzamelde gegevens bevindt zich slechts 52% van de (roepende) populatie op Nederlands grondgebied. Dit lijkt ons niet waarschijnlijk en ook de resultaten van het landhabitatonderzoek

doen dit vermoeden.

2021 Kende een vrij fris voorjaar waardoor een echte piek in de kooractiviteit is uitgebleven. De boomkikkers hebben eerder in 'verspreide slagorde' geroepen met verschillende kleine piekjes.

Aan Vlaamse zijde zijn de gegevens wel vrij accuraat en als we daar naar de populatieontwikkeling kijken dan zien we een duidelijke stijging van de aantallen. Hierbij werd in 2021 voor het eerst de kaap van 100 roepende dieren overschreden.

Aanwezigheid ei klompen / larven

Aan Vlaamse zijde werd er kooractiviteit vastgesteld op 11 verschillende poelen. 8 Van deze wateren werden met een schepnet onderzocht op het voorkomen van larven. In al deze wateren werden larven aangetroffen.

Drie poelen werden niet op larven geïnventariseerd. Eén in het kerngebied (praktische redenen), de overige 2 locaties lagen vrij ver van het kerngebied. Het gaat om 2 nieuw gekoloniseerde poelen met erg lage aantallen roepende dieren (max. 2 roepers). De kans op (detectie) van voortplanting in deze poelen is erg laag. Om de poelen niet te fel te verstoren door het gebruik van de schepnetten werd van dit type onderzoek afgezien.

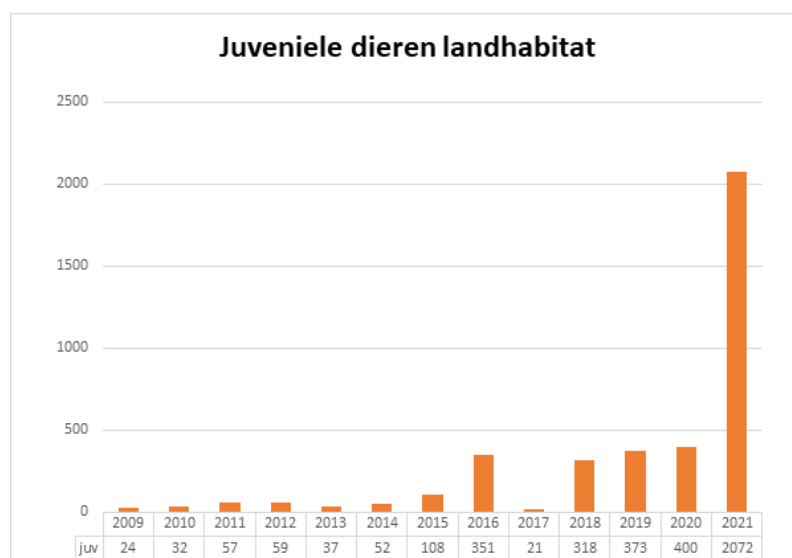
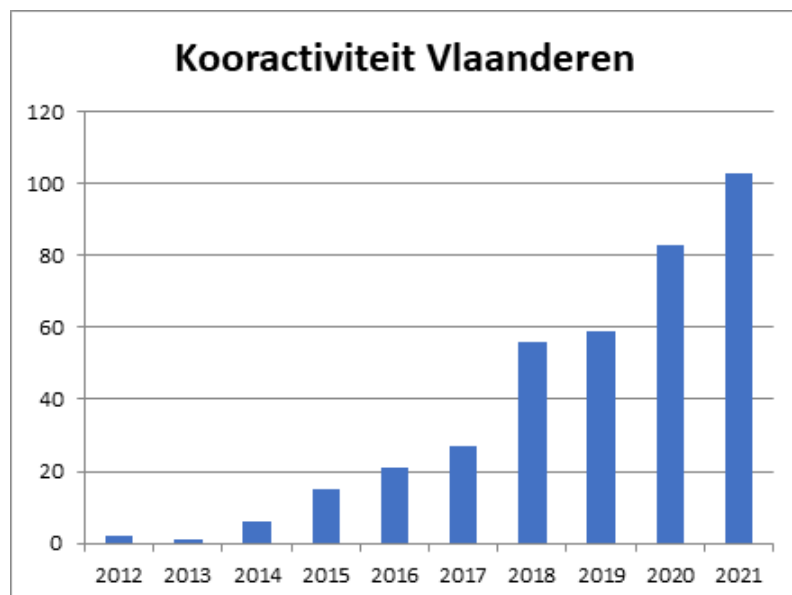
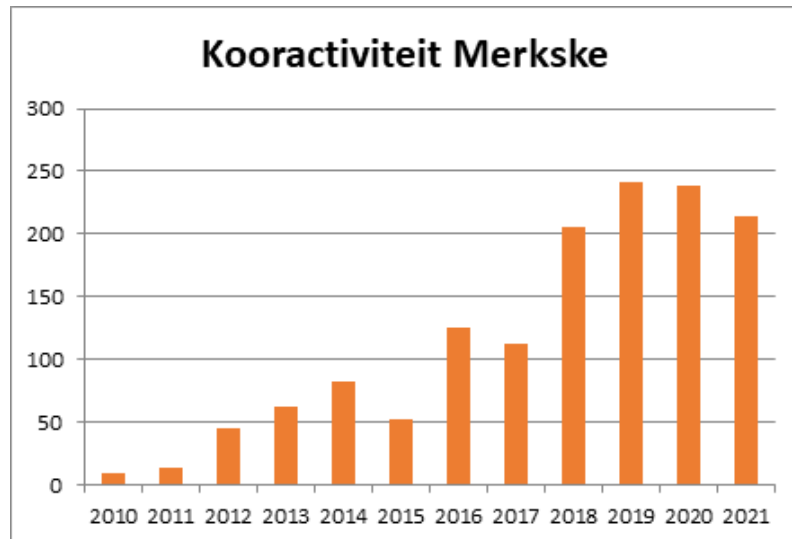
Landhabitat

De 3 erg droge jaren van 2018 tem 2020 zorgden ervoor dat er weinig predatoren in het water aanwezig waren, wat gunstig is voor succesvolle reproductie. Natuurlijk is het belangrijk dat de voortplantingswateren niet te vroeg droogvallen om de larven te kunnen laten metamorfosereren. Als in een droog jaar de poel niet volledig uitdroogt, zorgt de zeer lage waterstand voor bijkomende negatieve effecten: een verhoogde stress door predatie en voedselconcurrentie (alle organismen zitten immers kort op elkaar), een verminderde waterkwaliteit en een verhoogde predatie afkomstig van buiten de poel (vb. reigers of lepelaars die ook wel een kikkerlarve lusten).

Het natte 2021 had dus alles in zich om een uitstekend voortplantingsseizoen op te leveren. De voortplantingswateren lagen er na enkele droge jaren prima bij. De combinatie van 'volle' poelen en weinig predatoren zorgden voor een fantastische reproductie.

Half juli werden de eerste juveniele kikkertjes geteld en onze gerichte monitoring werd uitgevoerd tussen 20 juli en 21 augustus. Niet minder dan 2072 juveniele boomkikkers werden er in de diverse struwelen geteld. Dat is een 5-voud ten opzichte van 2020.

1515 (73%) van deze kikkertjes werden in Nederland waargenomen t.o.v. 557 (27%) in Vlaanderen.

Zoals te verwachten stijgt het aantal waargenomen volwassen dieren trager maar de 88 waargenomen kikkers zijn toch een (meer dan) verdubbeling t.o.v. 2020.

Van deze 88 boomkikkers werden er 72 (82%) in Nederland waargenomen en 16 in Vlaanderen.

Het feit dat 82% van de adulte en 73% van de juveniele boomkikkers op Nederlands grondgebied geteld werden, sterkt ons vermoeden dat de voorjaarstelling (waarbij 52% vanuit NL riep) een serieuze onderschatting is.

We gaan ervanuit dat ongeveer 3/4de van de populatie gebruik maakt van het Nederlandse deel van het Merkske.

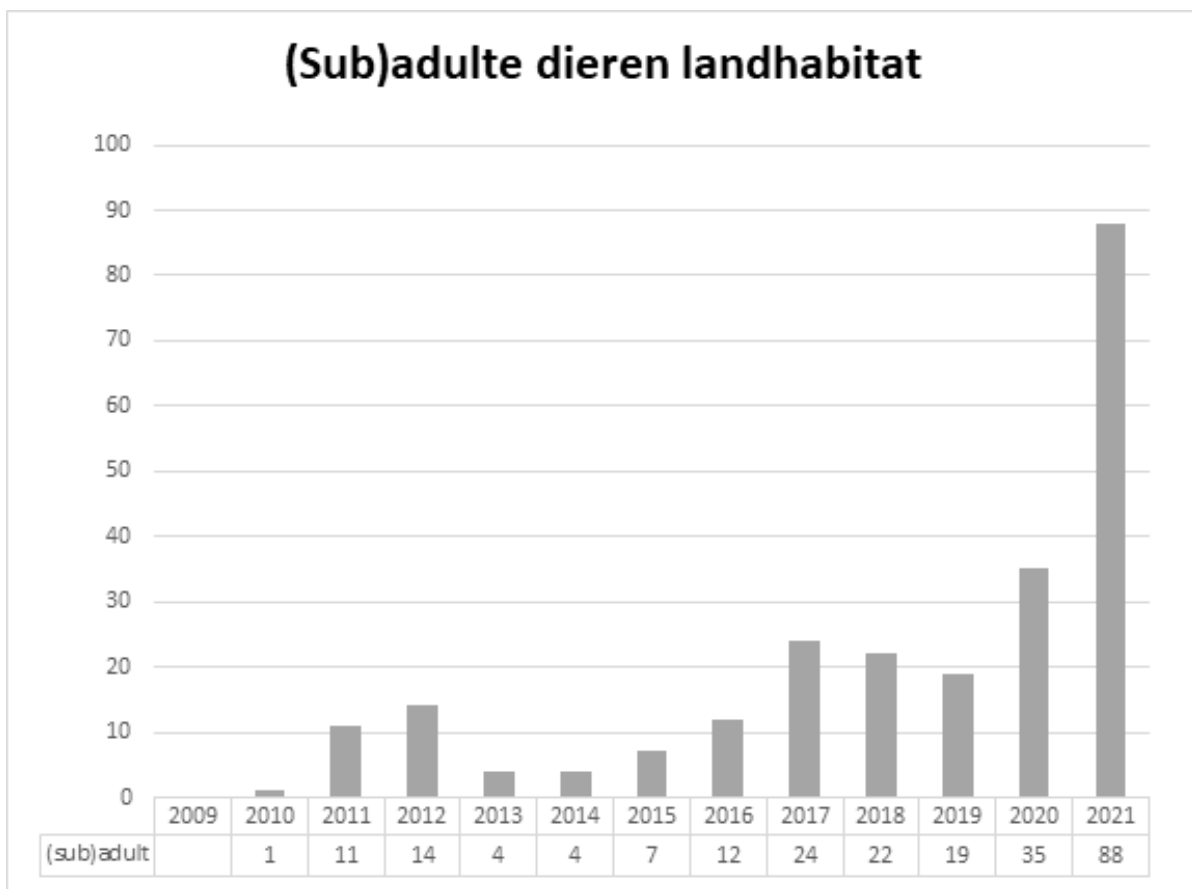
zonnen. Verder zouden de stekelige bramen voor een verhoogde bescherming tegen predatoren kunnen zorgen.

Ongetwijfeld speelt het waarnemerseffect ook een belangrijke rol.

Het is geweten dat boomkikkers ook tal van andere soorten gebruiken als landhabitat.

Om dit ook in het Merkske aan te tonen heeft Bart Hoeymans bij 358 (337 juveniele en 21 adulte) waargenomen kikkers de gebruikte plantensoort genoteerd. In totaal werden er boomkikkers waargenomen op 16 verschillende plantensoorten met braam als absolute favoriet (52% van de waarnemingen).

Vooral juveniele kikkers maken graag gebruik van andere plantensoorten zoals riet (16%) en diverse struiksoorten (22%). Het is niet uit te sluiten dat een deel van de jonge kikkertjes die in grassen en

Gebruik van landhabitat

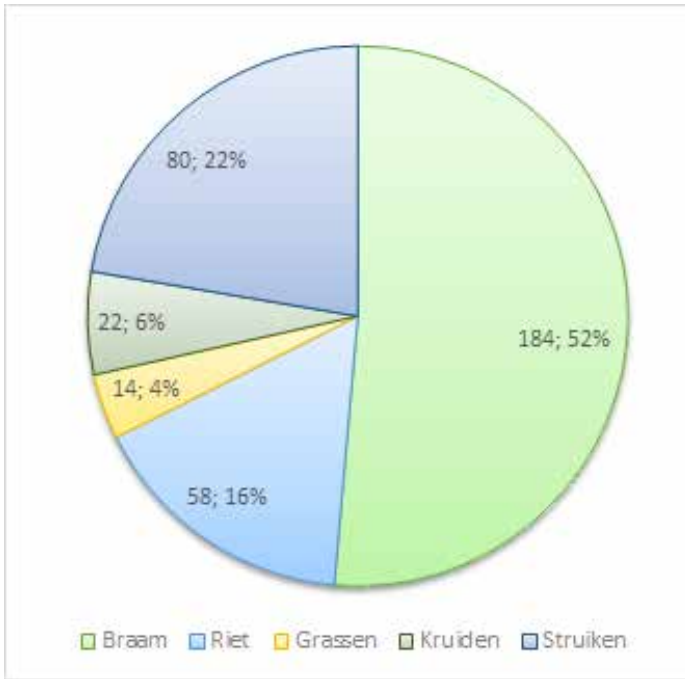
Op land worden boomkikkers vooral gezocht en gevonden in braamstruwelen.

Er zijn diverse redenen aan te voeren waarom boomkikkers een voorkeur hebben voor deze struiken. Zo is er altijd voldoende voedsel aanwezig in de vorm van insecten die afkomen op de bloemen of vruchten van de struik. Braamstruiken zijn voldoende stevig en bieden talloze plaatsen waar de kikkers goed en beschermd kunnen

op kruiden waargenomen werden nog bezig waren met hun migratie richting nabijgelegen struwelen.

Van de 21 volwassen kikkers werden er 19 (90%) op braam waargenomen.

Erg wetenschappelijk is dit onderzoek naar landhabitat niet (te kleine steekproef, te veel variabelen, ...) maar het laat wel zien dat het de moeite loont om ook buiten braamstruwelen op zoek te gaan naar dit mooie kikkertje.

Boomkikker op (linksboven met klok mee): wilg spec., rode kornoelje, watermunt, zomereik, riet en grote brandnetel (Foto's: Bart Hoeymans)

MINDER VISSSEN IN HET MERKSKE

WATERSCHAP BRABANTSE DELTA MAAKT NA DROGE JAREN DE BALANS OP

Marco Beers (waterschap Brabantse Delta)

De zomer van 2021 was gelukkig weer natter, maar de drie zomers daarvoor waren erg droog. Waterschap Brabantse Delta onderzoekt de effecten van de droge jaren op de visstand in het Merkske. Het aantal vissoorten en vissen in het Merkske is in de droge periode afgenomen. Deze afname heeft een wisselend effect op de beoordeling van de visstand.

Hoe droog was het?

De zomer van 2018 was extreem droog. Ook de zomers van 2019 en 2020 waren droger dan gemiddeld. In de droge zomers van 2018-2020 heeft waterschap Brabantse Delta de stroming en waterstanden zichtbaar zien dalen, vooral in kleinere beken. Delen van deze beken zijn droogvallen, zoals ook in 2018 een deel van het Merkske in Nederland. Klimaatverandering verergert de verdroging en de verwachting is dat droge perioden vaker zullen voorkomen.

Wat is onderzocht?

Waterschap Brabantse Delta onderzoekt elke drie jaar de visstand in het Merkske. De belangrijkste vragen van het onderzoek zijn: welke vissoorten komen er voor en hoeveel vissen zijn er per soort?

In het Merkske was de laatste bevissing van het waterschap in de zomer van 2019, dus midden in de droge periode. Daarvoor is het Merkske in 2016 bevestigd. In totaal zijn zeven locaties in het Merkske in zowel 2016 als 2019 bevestigd. De bevissingen zijn uitgevoerd met een zogenaamd draagbaar elektrovisapparaat.

Het Merkske ontspringt in het oosten met de Noordermark in Vlaanderen en het Marksken dat overwegend in Nederland ligt. Na samenkomen van deze twee beekjes ligt het westelijke deel van het Merkske grotendeels op de Nederlands-Vlaamse grens. In dit grensvormende deel zijn drie locaties bevestigd. In het Marksken en de Noordermark zijn elk twee locaties bevestigd.

Het waterschap bepaalde het effect van de droogte op vis door de totale vangsten van 2016 en 2019 te vergelijken. Daarnaast vergeleek het waterschap per bevestigde locatie de vangsten van beide jaren.

'Vissen met het elektrovisapparaat'

Welk effect heeft de droogte?

In het droge jaar 2019 zijn minder vissoorten gevangen. Van dertien soorten in 2016 is de vangst gedaald tot tien soorten in 2019 (zie tabel 1). In vergelijking met 2016 zijn bij de laatste bevissing de vissoorten blauwband, karper en rietvoorn niet meer gevangen. Blauwband is een uitheemse soort, die oorspronkelijk in het oosten van Azië voorkomt. Karper en rietvoorn zijn geen kenmerkende beekvissoorten, maar hebben een voorkeur voor stilstaand water, zoals sloten en meren.

Tabel 1: Overzicht van totale vangsten in 2016 en 2019

Vissoort	2016	2019
Aal (paling)	2	4
Baars	13	12
Bermpje	193	38
Blauwband	10	-
3-doornige stekelbaars	482	18
Karper	3	-
Rietvoorn (Ruisvoorn)	2	-
Riviergrondel	546	81
Snoek	12	38
10-doornige Stekelbaars	31	1
Zeelt	1	2
Zonnebaars	81	1
Zwarte Amerikaanse dwergmeerval	1	1
Totaal aantal gevangen vissen	1.377	196
Totaal aangetroffen soorten	13	10

Op bijna alle beviste locaties zijn in 2019 minder vissoorten aangetroffen dan in 2016. Alleen op de locatie bij de Haldijk zijn in beide jaren evenveel soorten gevangen (zie tabel 1). In 2016 zijn gemiddeld zeven soorten per locatie aangetroffen. In 2019 waren dat nog slechts drie soorten.

Het aantal gevangen vissen is nog sterker gedaald dan het aantal aangetroffen vissoorten. In 2016 bestond de totale vangst uit 1.377 vissen. In 2019 waren dat nog slechts 196 vissen (zie tabel 1).

Op alle beviste locaties zijn in 2019 minder vissen gevangen dan in 2016. Op de twee locaties in het Marksken zijn in 2019 zelfs helemaal geen vissen gevangen. Vermoedelijk komt dit door het droogvallen van het Marksken in de zeer droge zomer van 2018.

Op basis van aantallen had riviergrondel zowel in 2016 als in 2019 met ongeveer 40% het grootste aandeel in de vangst (zie afbeelding 2). In 2016 had driedoornige stekelbaars met 35% ook een groot aandeel. Bermpje was in dat jaar met 14% in aantallen de derde vissoort.

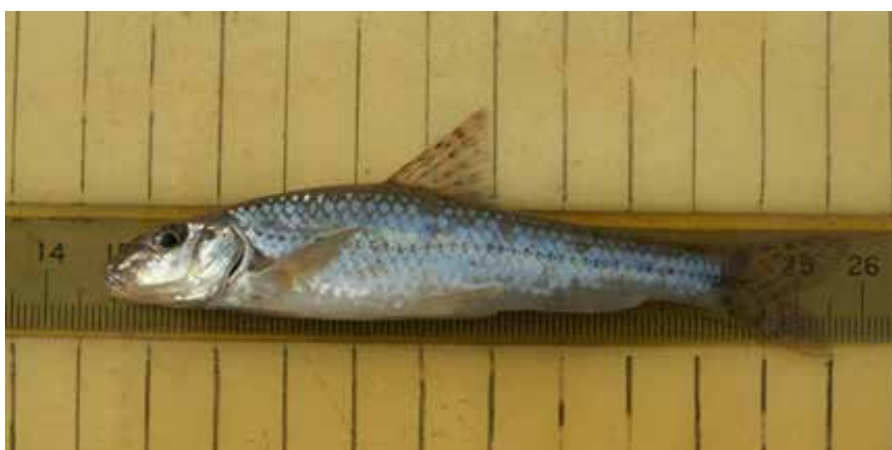
In 2019 waren bermpje en snoek met 19% na riviergrondel de meest gevangen vissoorten. Opvallend daarbij is dat in 2019 een duidelijk hoger aantal snoek is gevangen dan in 2016 (zie tabel 1). Bermpje, driedoornige stekelbaars en riviergrondel, de andere soorten met een groot aandeel zijn in 2019 daarentegen juist in veel lagere aantallen gevangen dan in 2016.

Bermpje en riviergrondel zijn kleine vissoorten die stromend water nodig hebben. Deze soorten horen thuis in beken, zoals het Merkske. Driedoornige stekelbaars en snoek komen ook voor in stilstaand water, zoals sloten en plassen.

De Kaderrichtlijn Water van de Europese Unie schrijft voor dat alle wateren een goede ecologische toestand moeten krijgen. Vis vormt een onderdeel van deze toestand. Met de vangsten berekent het waterschap daarom een score voor de visstand.

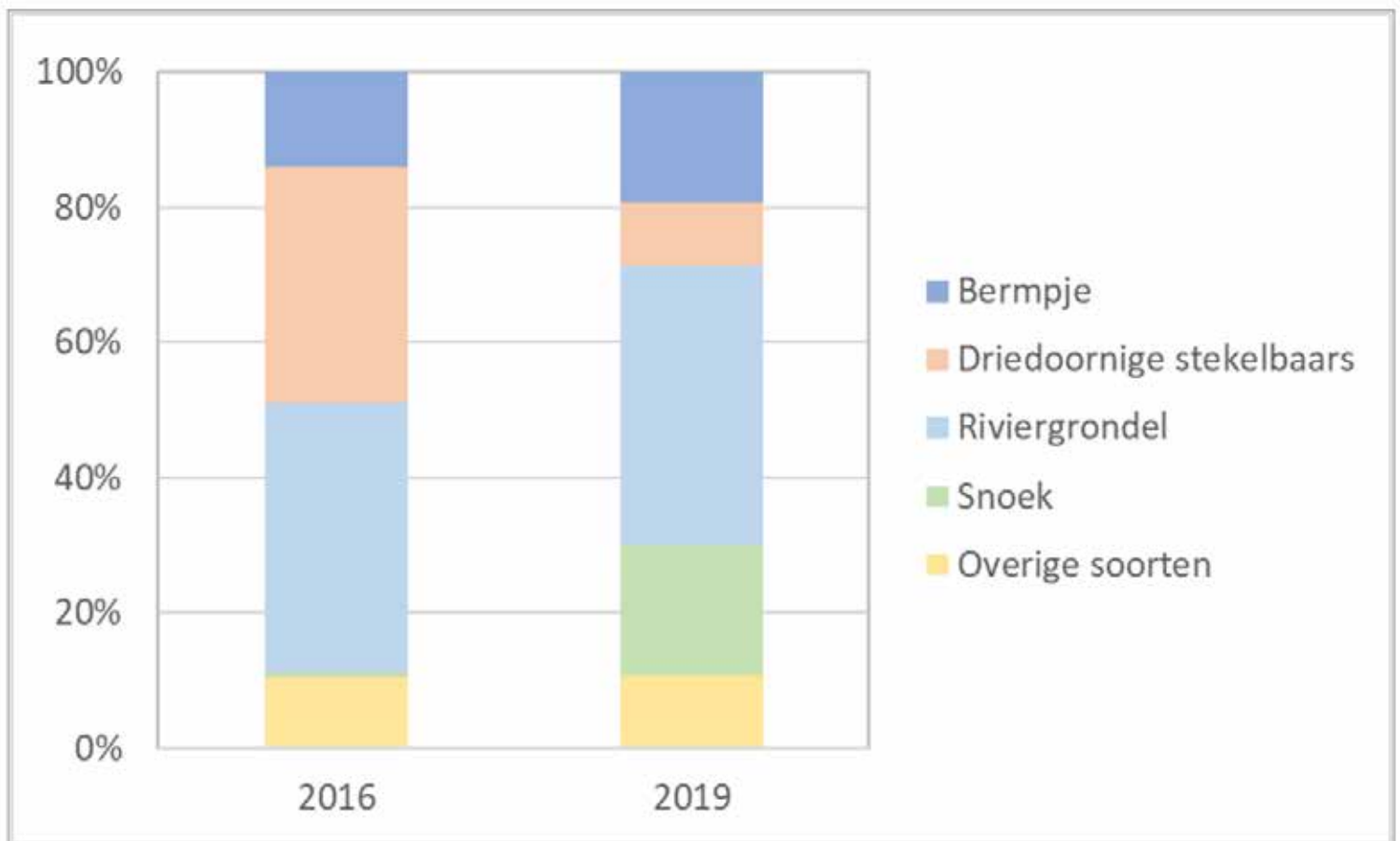
De afname van het aantal vissoorten en vissen had wisselende gevolgen voor de scores (zie afbeelding 3). Op vier beviste locaties waren de scores voor 2019 lager dan voor 2016 en op de andere drie

Riviergrondel

Afbeelding 1. Op de locaties met rode stip is het aantal gevangen soorten in 2019 lager dan in 2016. Alleen op de locatie bij de Haldijk was het aantal gevangen soorten in 2016 en 2019 gelijk (blauwe blokje).

Afbeelding 2. Aandeel (%) van vissoorten in de vangst in aantallen. Riviergrondel had in beide jaren het grootste aandeel, in 2016 gevolgd door driedoornige stekelbaars en in 2019 door bERPJE en snoek.

Afbeelding 3. Op de vier locaties met rode stip is de score voor de visstand in 2019 lager dan in 2016 en op de drie locaties met groene stip hoger.

locaties waren de scores voor 2019 juist hoger. Twee van de drie locaties met hogere scores liggen in de Noordermark in Vlaanderen. Hoe kan de score in de droge zomer van 2019 soms hoger zijn dan in 2016? Dat komt doordat op die locaties de vangst van 2019 bestond uit relatief veel vissen die passen bij het streefbeeld van een beek, zoals biermpje en riviergrondel. In andere woorden: biermpje en riviergrondel zijn op die locaties in aantallen minder sterk afgenomen dan andere vissoorten, zoals driedoornige stekelbaars. Mogelijk was op de betreffende locaties de stroming iets hoger dan op de andere beviste locaties. Biermpje en riviergrondel zoeken locaties met stroming op en kunnen daar in relatief hoge aantallen voorkomen.

Hoe verder?

Droge jaren hebben duidelijk negatieve gevolgen voor de visstand in het Merkske; in 2019 zijn minder vissoorten en vissen gevangen dan in 2016. Gelukkig was de zomer van 2021 natter dan de voorgaande zomers. In 2022 onderzoekt waterschap Brabantse Delta het Merkske weer. Het waterschap zal de vangsten van dat jaar vervolgens vergelijken met de vangsten van 2016 en 2019. Hopelijk laat die vergelijking herstel van de visstand zien.

Biermpje

DAGVLINDERS

Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos)

In 2021 werden er 32 soorten waargenomen in het Merkske. Alle soorten werden gezien in België en 29 in Nederland. In het vet zijn de, voor het Merkske, zeldzame soorten weergegeven en in het vet onderlijnd de zeer zeldzame soorten.

			België	Nederland
1	Bont dikkopje	<i>Carterocephalus palaemon</i>	1	1
2	Zwartsprietdikkopje	<i>Thymelicus lineola</i>	1	1
3	Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>	1	1
4	Koninginnepage	<i>Papilio machaon</i>	1	1
5	Oranjetipje	<i>Anthocharis cardamines</i>	1	1
6	Groot koolwitje	<i>Pieris brassicae</i>	1	1
7	Klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>	1	1
8	Scheefbloemwitje	<i>Pieris manni</i>	1	1
9	Klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>	1	1
10	Oranje lugerneulinder	<i>Colias crocea</i>	1	1
11	Citroenulinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>	1	1
12	Kleine vuurulinder	<i>Lycaena phlaeas</i>	1	1
13	Eikenpage	<i>Faunus quercus</i>	1	1
14	lepenpage	<i>Satyrion w-album</i>	1	
15	Groentje	<i>Callophrys rubi</i>	1	
16	Boomblauwtje	<i>Celastrina argiolus</i>	1	1
17	Bruin blauwtje	<i>Aricia agestis</i>	1	1
18	Icarusblauwtje	<i>Polyommatus icarus</i>	1	1
19	Kleine parelmoerulinder	<i>Issoria lathonia</i>	1	1
20	Atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>	1	1
21	Distelulinder	<i>Vanessa cardui</i>	1	1
22	Dagpauwoog	<i>Aglais io</i>	1	1
23	Kleine vos	<i>Aglais urticae</i>	1	1
24	Grote vos	<i>Nymphalis polychloros</i>	1	1
25	Gehakkelde aurelia	<i>Polygonia c-album</i>	1	1
26	Landkaartje	<i>Araschnia levana</i>	1	1
27	Grote weerschijnulinder	<i>Apatura iris</i>	1	1
28	Bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>	1	1
29	Koevinkje	<i>Aphantopus hyperantus</i>	1	
30	Oranje zandoogje	<i>Pyronia tithonus</i>	1	1
31	Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>	1	1
32	Hooibeestje	<i>Coenonympha pamphilus</i>	1	1
			32	29

Dit artikel is een actualisatie van eerdere versies die in de nieuwsbrief van het Merske zijn verschenen. We overlopen het voorkomen van een selectie dagvlindersoorten en vergelijken deze t.o.v. voorgaande jaren. De gebruikte waarnemingen komen uit de invoerportalen waarnemingen.be en waarneming.nl en de meeste zijn afkomstig van vrijwilligers en professionelen, af en toe aangevuld met een losse waarneming.

Onzekere waarnemingen en dubbelstellingen (verschillende waarnemers met zelfde waarneming) werden niet gebruikt.

Bij veel soorten lagen de aantallen lager t.o.v. de voorgaande droge en warme jaren. Het natte weer en de gematigde temperaturen hebben er mogelijk voor gezorgd dat er minder vlinders vlogen. Zeker heeft het weer ervoor gezorgd dat er minder waarnemers naar buiten konden en dat er minder geteld is.

Het **bont dikkopje** kent in de vallei van het Merkske een stabiel voorkomen verspreid over verschillende populaties. Deze soort is te vinden in bosranden en kleine open plekken in het bos. De rupsen leven voornamelijk van pijpenstrootje.

In 2021 werden er in totaal 65 imago's ingegeven. Dit is een lager aantal dan de voorgaande jaren (86 in 2019 en 83 in 2020) maar dit heeft te maken door een waarnemerseffect waarbij er minder gezocht is dan voorgaande jaren. De verspreiding van de soort blijft ongewijzigd met de belangrijkste populaties in de bossen van Wortel Kolonie/Schootse Hoek, aangevuld met diverse kleinere populaties verspreid over de hele vallei.

Het **zwartsprietdikkopje** was begin deze eeuw nog heel algemeen en in hoge aantallen te vinden in bijna alle bermen en ruigere graslanden. De laatste jaren zijn de aantallen sterk afgenomen en is de soort (vrij) zeldzaam geworden. Je kan de vlinders nog verspreid over het gebied tegenkomen maar de aantallen zijn overal erg laag.

In 2021 werden er slechts 51 imago's ingegeven wat opnieuw een daling

is t.o.v. voorgaande jaren (2019 met 88 en 2020 met 69 waarnemingen). Het is veelzeggend dat het zwartsprietdikkopje intussen schaarser is geworden dan het bont dikkopje.

De soort werd het talrijkst gezien in de omgeving van het Moer en de omgeving van de Broskens (incl. aansluitende gebieden Kruisbeemden en Ruitervelden).

De **kommavlinder** (*Hesperia comma*) is nu officieel uitgestorven in het gebied. Ook in 2021 werd de soort niet meer waargenomen. Deze dikkopjes kwamen in een kleine, geïsoleerde populatie voor op het Vliegveld van Weelde. Ondanks alle moeite die de beheerder heeft gedaan voor het behoud van de soort zijn de droge zomers (2018 – 2020) de kommavlinder fataal geworden.

In 2021 werden er 10 imago's van de **koninginnepage** waargenomen. Het is een soort die de laatste jaren in de lift zit (waarschijnlijk profiterend van een veranderend klimaat) en vooral in 2019 was ze erg talrijk in het gebied aanwezig. Er werden toen maar liefst 92 waarnemingen van deze prachtige vlinder doorgegeven (in 2020 29 imago's en 2 rupsen). Rupsen van de Koninginnepage werden op 5 locaties, verspreid over het ganse gebied waargenomen. Het betrof in totaal minimaal 9 dieren. De rupsen zijn te vinden op diverse schermbloemigen met een voorkeur voor wilde peen en worteltjes uit de tuin.

De koninginnepage is een zwerflustige, warmte minnende soort die aan een opmars bezig is maar toch 'klappen' krijgt in jaren met minder zuiders weer.

Koninginnepage
(foto: Bart Hoeymans)

Iepenpage
(foto: Dirk Eysermans)

Van de **eikenpage** werden in 2021 22 imago's waargenomen verspreid over 9 locaties. Dat is een stuk beter dan in 2020 met maar 8 imago's uit 4 deelgebieden maar nog steeds een stuk lager dan het topjaar 2019 met niet minder dan de 50 vlinders uit 10 locaties.

De soort kan overal waargenomen worden op plekken met winter- en/of zomereik.

In 2020 werd de **iepenpage** in het Moer ontdekt op een drogere plaats waar oude ruwe iepen en Hollandse lindes samen voorkomen.

Hier werd de soort ook in 2021 gezien met een dag maximum van 3 vlinders. De soort werd waargenomen op 4 verschillende dagen tussen 7 en 21 juli.

De 28 juli werd de soort op een nieuwe plaats aangetroffen 1,5 km ten oosten van de populatie in het Moer.

Van het **groentje** was één populatie gekend (omgeving heide Wortel Kolonie). Deze populatie heeft zich naar het westen kunnen uitgebreid. In 2021 werd een vrij groot aantal rupsen gevonden in het noordwesten van Wortel Kolonie.

Het is een soort van natte, structuurrijke, heide langs bosranden of met boomopslag. De rupsen gebruiken o.a. dopheide als waardplant.

In 2021 werden er 19 imago's ingegeven met een dag maximum van 9 op 20 mei.

Vanaf 20 juni werden op verschillende plaatsen rupsen gevonden. In totaal werden er 24 rupsen op dopheide waargenomen waarvan niet minder dan 19 buiten de gekende locatie. Hier werden op diverse plekken rupsen (op deze plaats werden nog nooit imago's gezien) gevonden op dopheide (die er groeit op en langs zandpaden) in een bosrijke omgeving. In 2014 zijn hier, in functie van het bont dikkopje, interne bosranden aangelegd waardoor de omgeving nu ook geschikt blijkt te zijn voor het groentje.

Het **bruin blauwtje** is een relatieve nieuwkomer in het gebied. Schrale, droge, graslanden waarin de waardplant (voorkeur gewone reigersbek) veelvuldig voorkomt vormen het biotoop. De soort heeft de laatste jaren haar areaal verder uitgebreid en komt nu in vrij grote delen van de Lage landen voor. In 2019 werden van het Bruin blauwtje in het Merkske 20 imago's ingegeven, 2020 was goed voor maar liefst 32 waarnemingen. In 2021 werd de soort, waarschijnlijk door het 'mindere' weer maar 13 keer waargenomen, verspreid over het gebied tussen Wortel kolonie en het Vliegveld Weelde.

De **grote weerschijnvlinder** is een prachtige vlinder met zijn blauw oplichtende vleugels. De soort vliegt in één generatie van half juni tot begin augustus. De vlinders leven meestal hoog in de bomen waar ze zich voeden met honingdauw en sap van bomen. Mannetjes komen soms naar beneden om te drinken van plassen, kadavers, uitwerpselen, zweet, ...

Rups groentje
(foto: Wim Verschraegen)

De rupsen gebruiken boswilg als waardplant op beschutte plaatsen (halfschaduw). Het is een kenmerkende soort van oudere, vochtige loofbossen of groepen samenhangende bosjes in beekdalen/valleien. In dit habitat zijn ze te vinden in bosranden, bospaden en open plekken. De vlinders hebben behoefte aan grote, markante bomen in het leefgebied.

Tot voor kort was de grote weerschijnvlinder een erg zeldzame bossoort maar sinds de eeuwwisseling is ze bezig met een indrukwekkende uitbreiding.

In 2011 werd de soort voor het eerst waargenomen in het Merkske in omgeving Wortel Kolonie/Schootse Hoek. Het was wachten tot 2018 op een nieuwe waarneming maar sindsdien wordt de vlinder jaarlijks waargenomen en dat in licht stijgende aantallen.

In 2021 werd de soort, tussen 27 juni en 27 juli, in 5 verschillende deelgebieden gezien met een totaal van 7 imago's. In de depressie van het Moer, waar voldoende geschikt habitat aanwezig is, werd de soort 3 keer waargenomen.

De **keizersmantel** (*Argynnis paphia*) werd in 2021 NIET in het gebied waargenomen. Dat is de eerste keer sinds 2013.

2021 was duidelijk een minder jaar voor de **kleine parelmoervlinder**. Van deze soort werden 49 imago's geteld tussen 26 april en 9 oktober. De soort komt verspreid over het ganse gebied voor maar in 2021 werd ze vrij veel gezien rond de zandpaden en akkers van de Broskens. Verder blijft het vliegveld van Weelde de belangrijkste populatie herbergen.

De 49 imago's uit 2021 zijn nog maar een kwart van het aantal vlinders dat in 2019 werd ingegeven (212 ex.) en een derde van de aantallen uit 2020 (150 ex.)

De kleine parelmoervlinder staat gekend als een warmte minnende soort. Het koele en regenachtige 2021 zijn meer dan waarschijnlijk de hoofdreden voor de lagere aantallen.

De rupsen gebruiken in het binnenland hoofdzakelijk akker- en in mindere mate driekleurig viooltje als waardplant. Het ligt dan ook voor de hand te veronderstellen dat de soort in het Merkske profiteert van de aanwezige akker(randen) en schrale graslanden.

De **kleine vos** was nog niet zo lang geleden één van onze algemeenste dagvlinders maar de soort laat in de Lage Landen een duidelijke neerwaartse trend zien. De rupsen gebruiken grote brandnetel op iets beschaduwde plekken als waardplant. Je zou verwachten dat het deze soort dan ook voor de wind zou gaan... Niets is minder waar. In het Merkske is de kleine vos intussen een echte zeldzaamheid geworden met slechts 9 waarnemingen in 2021 (allen imago's) wat iets meer is dan de 5 vlinders uit 2020.

Dit voorjaar werden er landelijk erg veel waarnemingen ingegeven van de **grote vos**. Ook in het Merkske is deze vlinder 20 keer waargenomen verspreid over het ganse gebied. Uit het Moer komen de meeste waarnemingen en dit lijkt ook een zeer geschikt voortplantingsgebied met voldoende structuur en waardplanten. De grote vos is een soort die vooral in het vroege voorjaar, na de overwintering wordt waargenomen. Ook in 2021 was dit het geval met een eerste vlinder op 21 februari. Opvallend zijn de paar verse vlinders die begin juli werden waargenomen. Dit kan wijzen op plaatselijke voortplanting.

De grote vos heeft een voorkeur voor vochtige bossen met veel variatie en bosranden. Ze gebruiken iep en diverse wilgensoorten als waardplant.

2021 was een matig jaar voor trekvlinders.

Distelvlinder deed het met 79 waargenomen imago's goed ten opzichte van 2020 waarin er maar 8 werden gezien. 2019 was een erg goed jaar voor trekvlinders, toen werden er maar liefst 355 imago's van de distelvlinder ingevoerd. De eerste distelvlinders werden op 13 mei gezien waarbij het zeker om 'trekkers' gezien de gehavende staat van de dieren. Nakomelingen van deze trekkers werden later op het jaar veelvuldig waargenomen. De laatste distelvlinder werd op 23 september genoteerd.

Van de **oranje luzernevlinder** werden maar 4 vlinders ingegeven wat vergelijkbaar is met de 5 imago's van 2020. De vlinders werden gezien tussen 19 juli en 22 september. Ook voor de oranje luzernevlinder was 2019 een topjaar met 159 ingevoerde waarnemingen. De **gele luzernevlinder** (*Colias hyale*) was ook in 2021 afwezig. Deze zeer zeldzame trekvlinder werd voor de laatste keer in 2019 waargenomen (5 waarnemingen).

Grote Vos
(foto: Bart Hoeymans)

HET BONT DIKKOPJE IN WORTEL - KOLONIE

*Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos), Wim Verschraegen
(vrijwilliger Natuur en Bos, Natuurpunt Markvallei)*

(foto: Wim Verschraegen)

Het bont dikkopje *Carterocephalus palaemon* is een vrij zeldzame dagvlinder uit de familie van de dikkopjes. In de vallei van het Merkske komt de soort in diverse deelgebieden voor maar de grootste aantallen zijn ongetwijfeld in Wortel Kolonie te vinden.

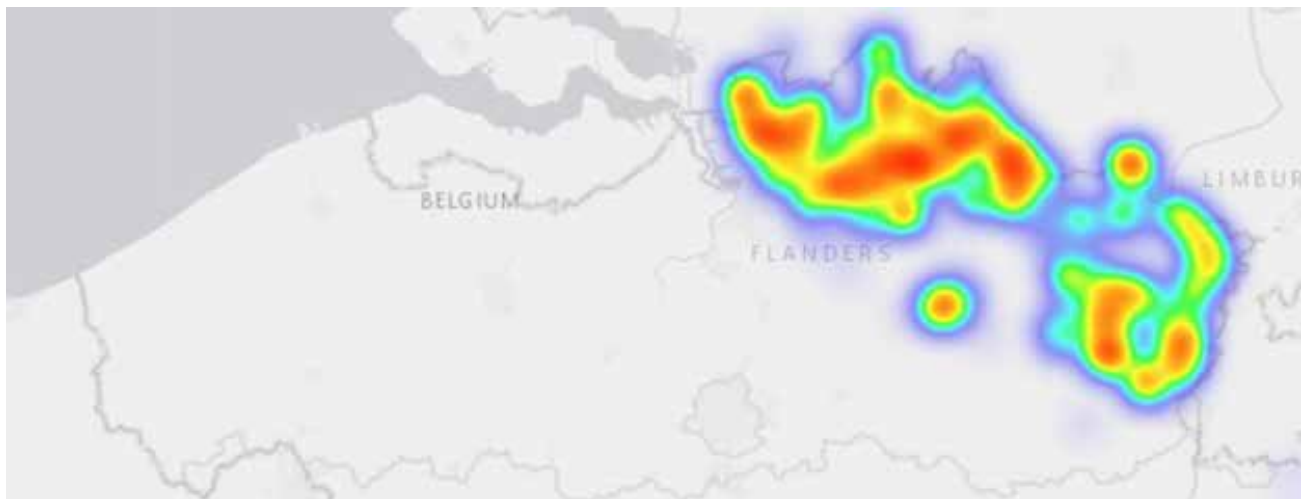
Het is een kleine, bont gekleurde vlinder die, bij ons, vooral voorkomt in bossen op de zandgronden van de Kempen. Hier heeft de soort een voorkeur aan structuurrijke vegetaties die te vinden zijn in bosranden, bermen, kleine open plekken in het bos, ...

Alhoewel de soort graag op plekken voorkomt die snel opwarmen door een gunstig microklimaat moet de omgeving vrij vochtig zijn en mag schaduw nooit veraf zijn. Een open heidegebied is dus ongeschikt voor de soort, ook als er voldoende voedsel- en waardplanten aanwezig zijn.

De rupsen gebruiken diverse grassoorten waarbij pijpenstrootje het belangrijkste is. Ze zijn grazend op de waardplant te vinden gedurende een periode van ongeveer 12 weken in de periode van eind juni tot eind september. Hierna bereiden de volgroeide rupsen zich voor op de overwintering die gebeurt in een kokertje op enkele decimeters boven

de grond. Het is dus belangrijk dat een vrij groot deel van de vegetatie niet wordt gemaaid of wordt over begraast (vb. stootbegrazing van schapen op pijpenstrootje) om voldoende overwinteringshabitat te behouden.

Bonte dikkopjes vliegen in de periode mei - half juni en zijn weinig mobiel waardoor het koloniseren van nieuw leefgebied traag verloopt. De vlinders leven individueel waarbij de mannetjes vanaf een opvallend plekje (vb. iets hogere vegetatie) de omgeving afspeuren op zoek naar een paringsbereid wijfje. Ze hebben een korte roltong en zijn dan ook beperkt in bloemkeuze om op te foerageren. In Wortel Kolonie werd de soort drinkend waargenomen op braam, tormentil, robertskruid, ...

Heatmap van de verspreiding van het bont dikkopje tussen 2000 en 2021 (bron: waarnemingen.be)

Het bont dikkopje wordt, sinds het ontdekken van (een deel van) de metapopulatie door Wim Verschraegen, Ingrid Brosens en Bart Hoeymans in 1999, goed opgevolgd.

Het werd al snel duidelijk dat het om een erg grote populatie ging waarbij een zoektocht in de ruimere omgeving 3 deelpopulaties opleverde met in totaal 188 vlinders!

1. Het noordwesten van Wortel Kolonie met een maximum van 118 vlinders,
2. het oosten van de Grenspad met een maximum van 19 vlinders en
3. de Schootse Hoek (NL) was goed voor een maximum van 51 vlinders.

Het voornemen van de auteurs was om na de eerste, degelijk uitgevoerde, telling in 1999 een monitoring op te starten met als doel de drie (deel)gebieden ieder jaar 2 tot 3 keer te bezoeken tijdens de piekperiode van de vliegtijd.

Het spreekt voor zich dat dit een arbeidsintensief werkje is gezien de grote oppervlakte van het gebied en de vliegtijd die ieder jaar wel verschilt. Zo is de eerste telbeurt vaak tevergeefs omdat je het begin van de vliegperiode niet wil missen. In de periode 1999 – 2014 varieerde de vliegpiek van 5 mei in 2014 tot 26 mei in 2001. We merken op dat de soort (uitgezonderd 2021) steeds vroeger begint te vliegen. De tellingen werden uitgevoerd op zonnige, warme en windstille dagen.

Intussen is het beheer van de bossen van Wortel Kolonie veranderd waarbij er meer aandacht gaat naar biodiversiteit en natuurlijke processen. Er is bij het beheer sterkingezet op bosranden, open plekken en overgangen allerhande waardoor de oppervlakte van geschikt leefgebied sterk verhoogd is in het gebied. Omdat het opvolgen van de populatie zoals we gewend waren wegens tijdsgebrek niet meer mogelijk was EN we wilden weten of de soort de nieuwe leefgebieden koloniseerde, hebben we de boeg omgegooid en zijn we verder gegaan met verspreidingsonderzoek. Het echte monitoringsonderzoek heeft gelopen van 1999 tem 2014.

De 3 deelgebieden die werden geteld gedurende periode 1999 - 2014

Resultaten monitoring

1999 – 2014

Na de ontdekking van de soort telden we in 2000 vergelijkbare aantallen. Verspreid over de 3 deelgebieden kwamen we uit op een totaal van 178 vlinders, slechts 10 minder dan in 1999.

In 2001 stortte de populatie een eerste keer in elkaar, er werden nog maar 65 vlinders geteld (1/3e van het aantal van de voorgaande jaren). Hierna bleef de populatie gedurende enkele jaren vrij stabiel met serieuze jaarlijkse schommelingen (tussen de 60 en 90 imago's) tot de populatie in 2006 voor een 2de keer instortte.

De aantallen verspreid over het ganze gebied waren in 2006 gedaald tot minder dan 20 (minder dan 10% van de oorspronkelijke populatie)!

De dramatische neergang werd vastgesteld in alle 3 de deelgebieden:

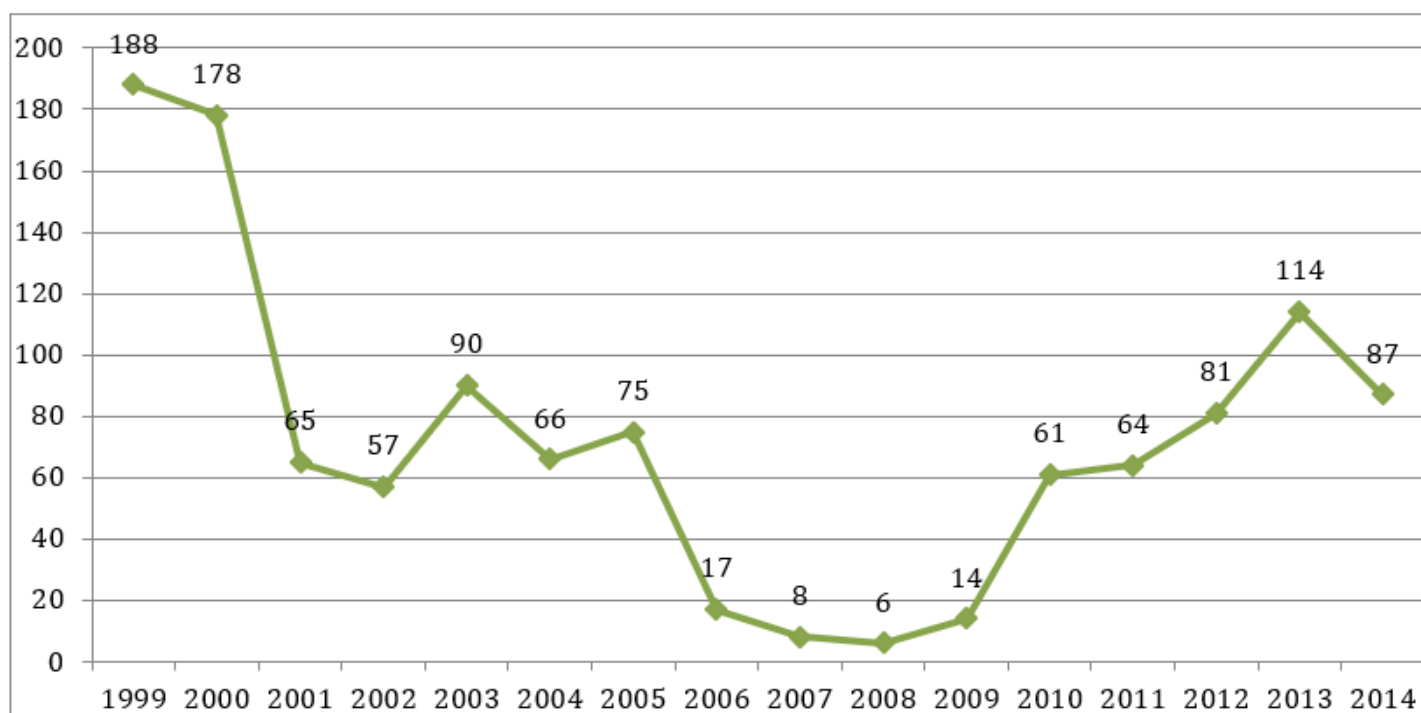
- Toen de deelpopulatie Wortel Kolonie in 1999 werd ontdekt vlogen er 118 vlinders, in 2006 werden er nog maar 13 vlindertjes geteld.
- In de Schootse hoek waren de problemen nog groter want daar werd de soort in 2006 NIET meer gezien hoewel er in 1999 51 vlinders werden geteld.
- Ook de kleinste deelpopulatie langs de Grenspad kreeg klappen. In 1999 werden hier 19 vlinders geteld, in 2006 nog 4.

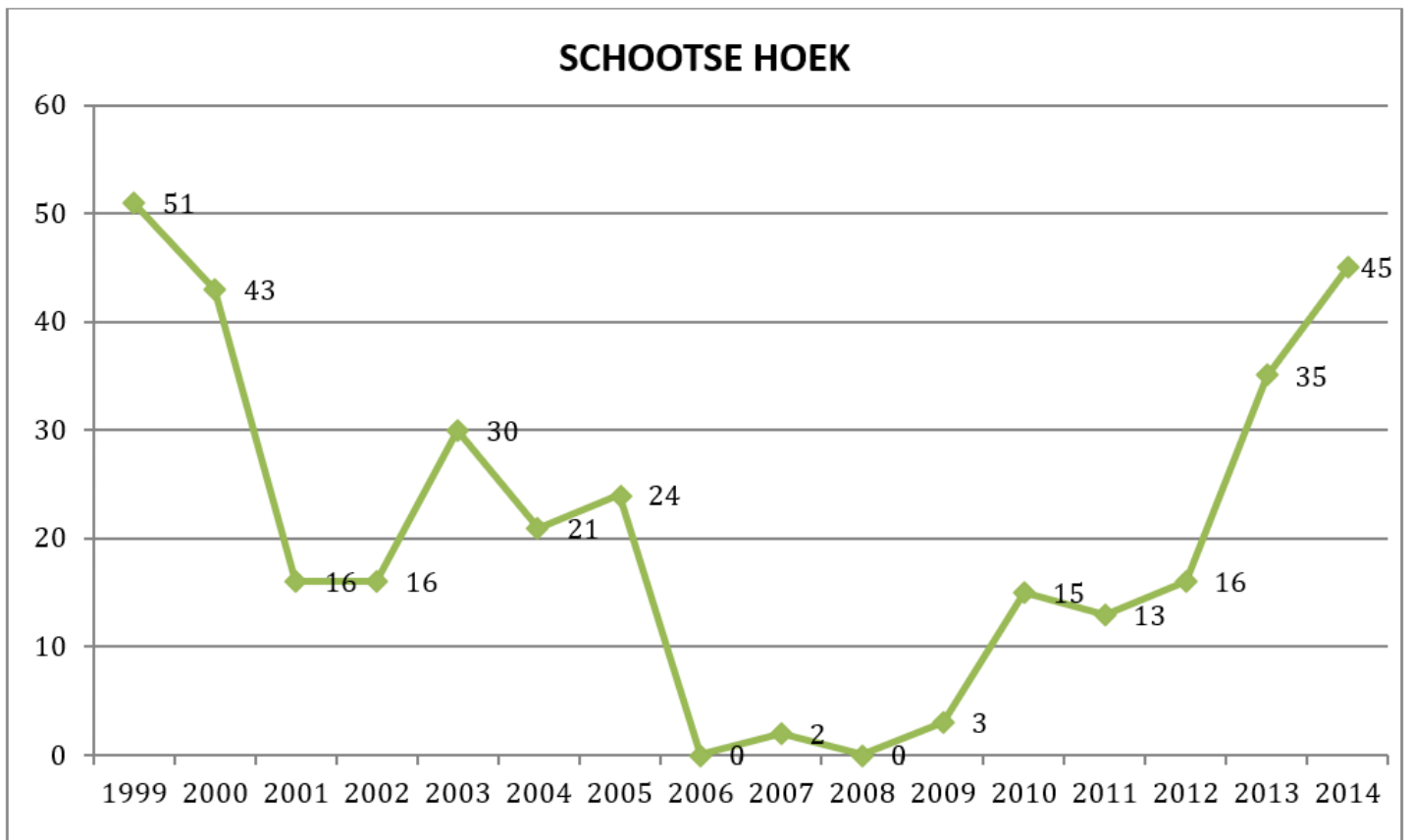
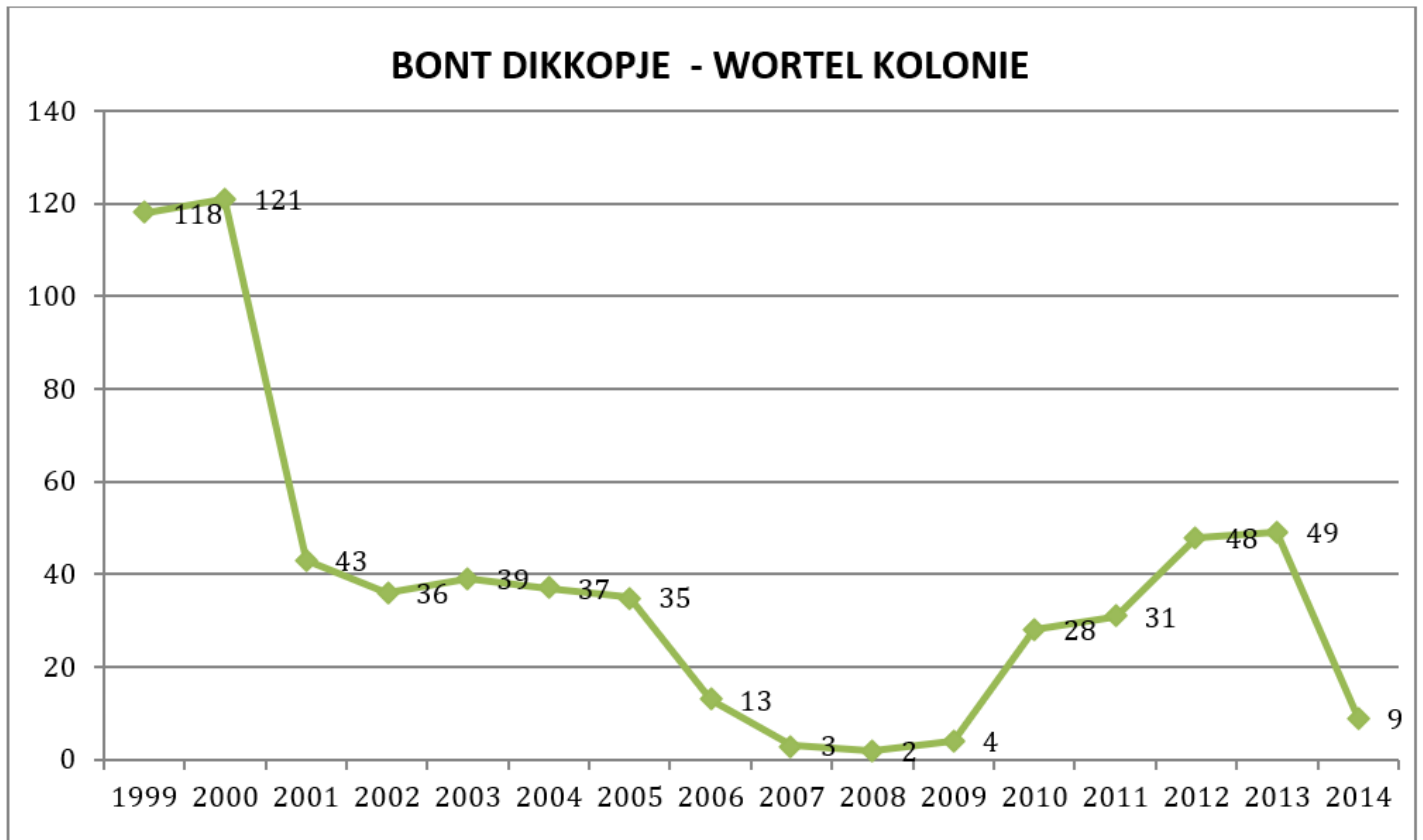
Bont dikkopje op braam
(Foto: Wim Verschraegen)

De jaren hierop volgend bleef het erg slecht gaan en het leek erop dat we de soort zouden kunnen verliezen! In 2008 werd het absolute dieptepunt bereikt en konden er maar 6 imago's gevonden worden verspreid over de 3 deelgebieden (2 te Wortel Kolonie, 4 Grenspad en 0 Schootsen Hoek).

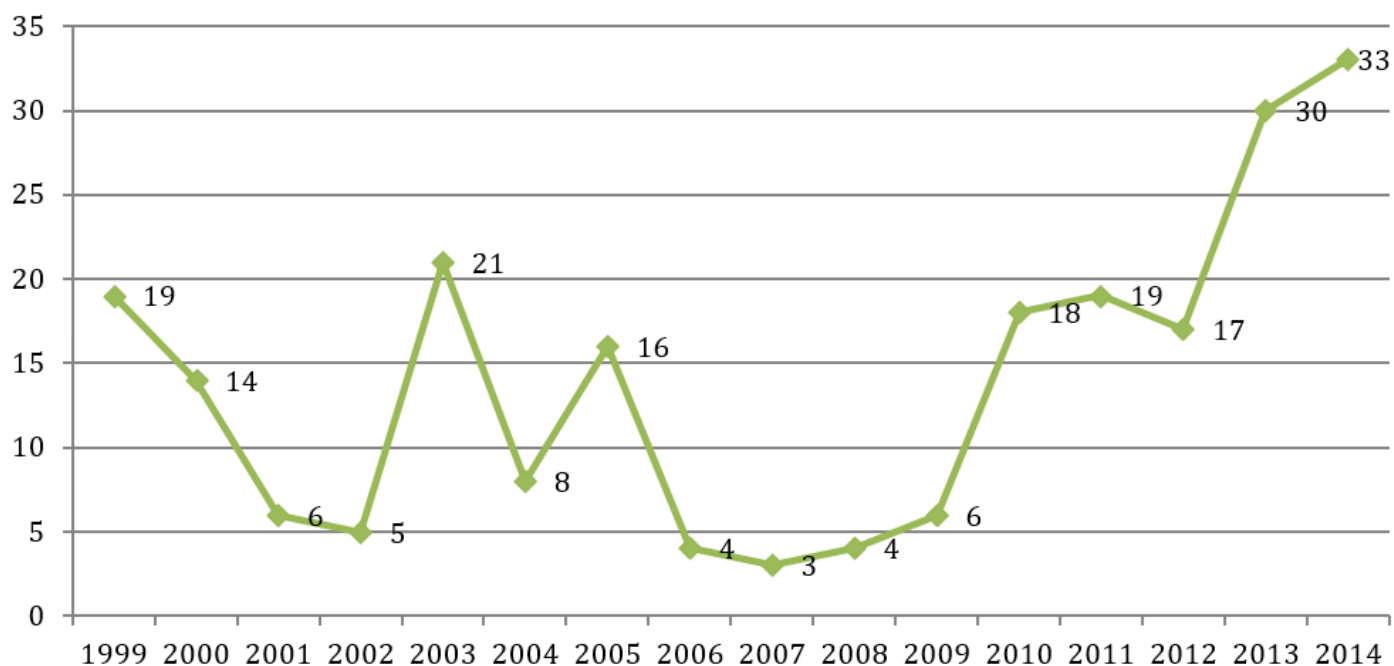
Vanaf 2009 begon de soort beetje bij beetje terug uit het dal te klimmen en werden er terug 14 bonte dikkopjes geteld. Dit is meer dan een verdubbeling t.o.v. 2008 maar nog steeds lager dan het eerste 'rampjaar' 2006.

In 2010 begint de soort dan aan een duidelijke remonte en werden er verspreid over het ganze gebied terug 61 vlindertjes geteld. In 2013 kwamen we terug vlot over de 100 imago's met 114 getelde exemplaren (wat nog steeds minder dan 2/3de is van de oorspronkelijke aantallen). In 2014 lag het totaal weer wat lager maar dat had alles te maken met een onvolledige telling van het deelgebied Wortel Kolonie. In 2014 was de deelpopulatie Schootse Hoek terug op het niveau van 1999 en die van de deelpopulatie van de Grenspad was toen beduidend groter dan in 1999!

GRENSPAD

Vanaf 2011 merkten we de eerste kolonisatie op (of uitbreiding van reeds bestaande kleine deelpopulaties) van nieuw gerealiseerd leefgebied in het zuidoosten van Wortel Kolonie. In 2011 telden we daar 11 imago's, in 2014 ging het al over 27 imago's.

In 2014 merkten we ook dat het tellen van de oorspronkelijke leefgebieden EN van de nieuwe niet langer vol te houden was. We hebben toen besloten ons meer te focussen op de verspreiding van de soort over het gebied.

Interpretatie van de gegevens

Het Bont dikkopje werd in Wortel Kolonie ontdekt in 1999 met een totaal geteld aantal vlinders van 188, in 2008 was de soort zo goed als uitgestorven en werden er nog slechts 6 vlinders geteld over het ganse complex.

Van 188 naar 6 stuks in minder dan 10 jaar en een aanzienlijk herstel vanaf 2011. Wat zijn de mogelijke redenen voor deze trends?

Biotoopverlies is waarschijnlijk de voornaamste reden van de achteruitgang die de soort heeft laten zien tot aan het dieptepunt dat duurde van 2006 tot 2009. In Wortel Kolonie komt de soort hoofdzakelijk voor langs brede bospaden en kleine open plekken met veel overgangen gelegen in naaldboutbos.

Belangrijk om mee te geven is het feit dat we geen idee hebben van de aantallen voor 1999-2000. Het is een soort waarvan de aantallen per jaar vrij sterk kunnen schommelen waarbij enkele 'goede' jaren gevolgd worden door enkele 'mindere' jaren. Mogelijk was de soort toen op zijn talrijkst maar het kan ook zijn dat de negatieve trend toen al ingezet was.

- Het bont dikkopje is een soort van zonnige en beschutte plaatsen (halfschaduw):

Gedurende de periode 1999 tot 2008 zijn de bospaden (zowel in Wortel Kolonie als Schootse Hoek) via de randen steeds meer dichtgegroeid met boomopslag. Deze boomopslag van loofboomsoorten (vnl. van de snelgroeïende invasieve exoot Amerikaanse eik) zorgde voor veel extra schaduw in de paden waardoor de zon beschenen plekken verdwenen. In 2008 is er in het deelgebied Wortel kolonie een exotenbestrijding uitgevoerd waardoor er terug (veel) meer zonlicht op deze paden terecht kon komen. Ook een uitgevoerde dunning in 2010 en een dunning met aanleg van bosranden en kleine open plekken in 2014 hebben voor extra licht gezorgd EN voor een aanzienlijke toename van geschikt leefgebied.

In de Schootse Hoek zijn er bosbeheerwerken uitgevoerd in 2008 en 2016 die ook voor extra bosranden en struweel hebben gezorgd.

Langs de Grenspad wordt er al vanaf begin 2000 rekening gehouden met de soort. Het creëren van een bloemenrijk bospad en het selectief maaien van de vegetatie gebeurt hier al langer.

- Het bont dikkopje leeft graag in vochtige, vrij schrale, grazige biotopen:

Gedurende verschillende jaren werden de bospaden beheerd door te maaien zonder afvoer van het maaisel. Hierdoor ontstond er een verruïging en vervilting (pakket dood organisch materiaal op de grond) van de vegetatie. Sinds 2008 wordt er in wortel Kolonie gemaaid met afvoer van het maaisel. Er wordt in iedere dreef steeds 1/3 van de vegetatie niet gemaaid (dit om zo veel mogelijk rupsen te laten overleven).

Leefgebied met bosranden en grazige bospad in Wortel Kolonie in 2020.
Dit is een bospad in het deelgebied Wortel Kolonie, de bosranden zijn in 2014 aangelegd. (Foto: Bart Hoeymans)

Dit beheer heeft er intussen voor gezorgd dat de bospaden zich ontwikkelen tot mooie 'heischrale' vegetaties met tormentil, mannetjesereprijs, gewone veldbies, tandjesgras, pilvaren, struik- en dopheide, Aangezien deze bospaden aanzienlijk verbreed zijn met de gerealiseerde bosranden (interne bosranden van 15 à 25 m aan beide zijde van de pad) zijn er steeds voldoende 'oude' pijpenstro pollen aanwezig die geschikt zijn als waardplant voor de rupsen.

Aangezien we vanaf 2010 een duidelijke heropleving van de populatie zien vermoeden we dat de gerichte beheermaatregelen die vanaf 2008 op stroomsnelheid zijn gekomen de nodige vruchten afwerpen.

De soort na 2014

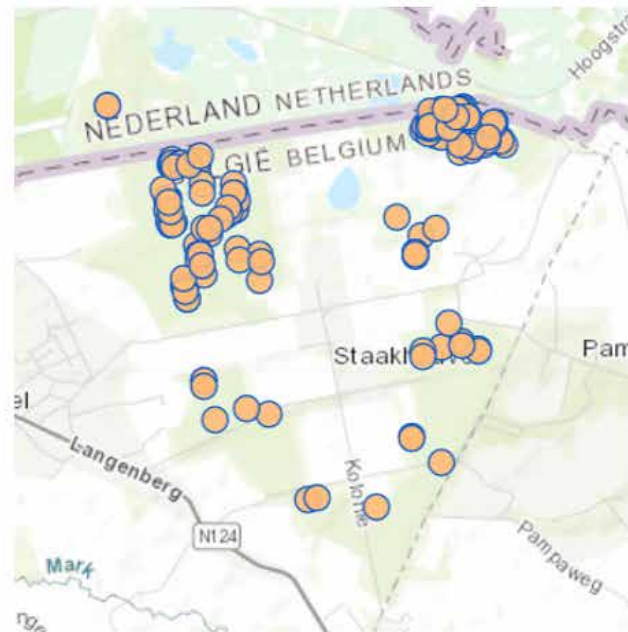
Vanaf 2015 werd de klemtoon van ons onderzoek verlegd naar de geografische verspreiding van de soort over Wortel Kolonie. We wilden vooral te weten komen of het nieuw gerealiseerd leefgebied door de soort in gebruik werd genomen.

Bosrand gerealiseerd in 2018 in het zuidwesten van Wortel Kolonie.
Aanwezigheid van bont dikkopje werd in 2021 vastgesteld (Foto: Bart Hoeymans)

Onderstaande verspreidingskaartjes uit waarnemingen.be laten de ingevoerde waarnemingen van Bart Hoeymans zien.

- Linkse kaartje periode 1999 – 2009 waarbij de effecten van de bosbeheerwerken op de soort nog niet te zien zijn.
 - Rechtse kaartje laat periode 2010 – 2021 zien. Op dit kaartje merken we een duidelijke uitbreiding van de soort. Het betreft een uitbreiding vanuit de gekende deelpopulaties maar het betreft ook het verschijnen van bonte dikkopjes op nieuw ontwikkeld leefgebied.
- We kunnen aannemen dat deze uitbreiding meer dan waarschijnlijk te danken is aan de genomen beheermaatregelen. Natuurlijk is het niet uitgesloten dat een deel van deze uitbreiding te maken heeft met een waarnemerseffect omdat er, VOOR het uitvoeren van de werken, buiten de gekende leefgebieden minder naar de soort gezocht werd.

Afsluitend

In het natuurbeheerplan dat Natuur en Bos voor het gebied heeft opgesteld en in uitvoering is, is er veel aandacht gegeven aan het bont dikkopje. De beheerders beschouwen deze soort dan ook als een paraplu soort waarbij maatregelen die goed zijn voor het bont dikkopje, meer dan waarschijnlijk, ook goed zijn voor tal van andere soorten uit hetzelfde leefgebied.

Veel van de maatregelen die opgenomen zijn in het beheerplan zijn intussen uitgevoerd. Hierbij valt te denken aan de realisatie van extra interne en externe bosranden, kleine open plekken in het bos, meer structuur in en rond het bos en een aangepast maaibeheer van de bospaden.

Kortom, als het huidige beheer wordt verder gezet dan staat er het bont dikkopje een mooie toekomst te wachten in het prachtige Wortel kolonie!

Noot: wie echt niet genoeg kan krijgen van dit prachtige vlindertje kan zich altijd in het 'bont dikkopje*' storten. Want op dit vlindertje is het waard om op te toasten!

*Een smakelijke graanjenever die verkrijgbaar is in de Klapenster

Geraadpleegde literatuur :

- Dagvlinders in de Benelux, 2013, F.A. Bink & R.M.Moenen, ISBN/EAN 978-90-9027934-3
- 12 jaar monitoring van het Bont dikkopje te Wortel Kolonie en Schootsen Hoek, 't Bieteutje, 2010, Bart Hoeymans

(Foto: Wim Verschraegen)

WAARGENOMEN LIBELLEN- SOORTEN 2021

Jurgen van der Schans

Gewone oeverlibel, *Orthetrum cancellatum*
(Foto: Jurgen van der Schans)

In het jaaroverzicht van waargenomen libellensoorten in 2021 valt op dat we minder azuurwaterjuffers (*Coenagrion puella*) en watersnuffel juffers (*Enallagma cyathigerum*) zien en dat de **gaffelwaterjuffer** (*Coenagrion scitulum*) deze plaats in neemt. Was deze juffer enkele jaren terug nog een zeldzame verschijning in 't Merkske, tegenwoordig wordt deze op heel veel plaatsen gezien.

Behoorlijke aantallen **azuurwaterjuffers** zien we alleen nog in Wortel-Kolonie Heide en Zone Noordwest, Moer-Kerkmoer en Ruitervelden. De **watersnuffel** blijft daar ook achter in aantallen.

Een veranderende zuurtegraad van het water kan hier de oorzaak van zijn, evenals het waarnemerseffect gezien niet iedereen elke individuele juffer registreert.

De **kleine roodoogjuffer** (*Erythromma viridulum*) en **koraaljuffer** (*Ceriagrion tenellum*) worden volgens de tellingen ook nog maar sporadisch gezien, in beide gevallen nog maar bij 2 à 3 poelen waar een enkel individu is gezien. De **grote roodoogjuffer** (*Erythromma najas*) is helemaal niet meer gemeld. Determinatie van deze soorten is niet heel moeilijk dus een

waarnemerseffect lijkt hier niet de oorzaak van de teruggang in tellingen.

Soorten uit de pantserjuffer (*Lestidae*) familie doen het daarentegen goed in onze beekvallei. Op bijna elke poel/ven is wel een van deze soorten te vinden, vooral de zeldzame **zwervende pantserjuffer** (*Lestes barbarus*) is bij ons geen zeldzaamheid met poelen tot wel honderd exemplaren. Later in het seizoen wordt deze plek overgenomen door de **tengere pantserjuffer** (*Lestes virens*) welke nog tot laat in het jaar overal wordt waargenomen.

Maakten we ons vorig jaar zorgen over de lage waterstand door de droogte van (de loop van) het Merkske voor de voortplanting van de **bosbeekjuffer** (*Calopteryx virgo*) en **weidebeekjuffer** (*Calopteryx splendens*) dan kreeg deze in het voorjaar wel erg veel water te verwerken. De populaties lijken er echter beperkt last van te hebben gehad en beide soorten zijn in verhouding tot voorgaande jaren en weersomstandigheden toch nog in kleine aantallen gezien. Volgend jaar moet meer duidelijkheid geven want de larve overwintert 1 à 2 jaar onderwater.

Het beek beheer (stroomversnellingen, dood hout/bomen in het water) zal hier zeker positief aan bijdragen.

Bij de echte libellen is de trieste constatering dat er vrijwel geen witsnuitlibellen (*Leucorrhinia*) meer gezien zijn in onze beekvallei. Op een enkele locatie aan de Belgische kant wordt de **venwitsnuitlibel** (*Leucorrhinia dubia*) nog wel gezien echter in dusdanig lage aantallen dat voortplanting of een levensvatbare populatie niet vanzelfsprekend is. Hadden we in voorgaande jaren nog een tiental exemplaren, nu nog maar een enkel individu. De eenmalige melding van de **noordse witsnuitlibel** (*Leucorrhinia rubicunda*) verandert daar helaas niets aan.

Positief kunnen we zijn over de **beekoeverlibel** (*Orthetrum coerulescens*). Na een behoorlijke dip vorig jaar zien we dit jaar weer mooie aantallen wat een stabiele kleine populatie betekend, zeker gezien de waarnemingen van net uitgeslopen, niet uitgekleurde exemplaren. Deze beperkte locatie lijkt een perfecte biotoop te zijn voor libellen met tientallen verschillende waargenomen soorten.

Door het weer afgelopen jaar, een klein hittegolfje in juni en verder een 'normale' (natte) zomer was er niet echt een influx van zuidelijke soorten te zien. Libellen soorten met een zuidelijke oorsprong die wel in onze beekvallei zijn waargenomen zijn de **zuidelijke glazenmaker** (*Aeshna affinis*) en **zuidelijke keizerlibel** (*Anax parthenope*). Misschien wel het resultaat van lokale voortplanting maar larven of uitsluitingen zijn niet gemeld. Ook de **zuidelijke heidelibel** (*Sympetrum meridionale*) is nog gezien op de locatie waar deze voorgaande jaren ook waargenomen werd, ik blijf hopen op een kleine lokale populatie.

Algemene soorten als grote keizerlibel (*Anax imperator*), paardenbijter (*Aeshna mixta*), gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*), bloedrode heidelibel (*Sympetrum sanguineum*) en bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*) zijn het meest waargenomen en komen in mooie aantallen voor.

Het vermelden waard zijn de waarnemingen van de **kanaaljuffer** (*Erythromma lindenii*), **plasrombout** (*Gomphus pulchellus*) en **bruine korenbout** (*Libellula fulva*).

Kanaaljuffer, *Erythromma lindenii*
(Foto: Jurgen van der Schans)

Voor deze soorten is er zeker een geschikte habitat te vinden in de beekvallei, misschien leidt dit tot nieuwe populaties in de toekomst?
In het Nederlandse en Belgische deel van onze beekvallei zijn samen zijn dit jaar 43 verschillende soorten waargenomen.

1	Weidebeekjuffer - <i>Calopteryx splendens</i>		23	Paardenbijter - <i>Aeshna mixta</i>	
2	Bosbeekjuffer - <i>Calopteryx uirgo</i>		24	Grote keizerlibel - <i>Anax imperator</i>	
3	Zweruende pantserjuffer - <i>Lestes barbarus</i>		25	Zuidelijke keizerlibel - <i>Anax parthenope</i>	
4	Tangpantserjuffer - <i>Lestes dryas</i>		26	Glassnijder - <i>Brachytron pratense</i>	
5	Gewone pantserjuffer - <i>Lestes sponsa</i>		27	Smaragdlibel - <i>Cordulia aenea</i>	
6	Tengere pantserjuffer - <i>Lestes virens</i>		28	Plasrombout - <i>Gomphus pulchellus</i>	NL
7	Houtpantserjuffer - <i>Chalcolestes uiridis</i>		29	Metaalglanslibel - <i>Somatochlora metallica</i>	
8	Bruine winterjuffer - <i>Sympecma fusca</i>		30	Vuurlibel - <i>Crocothemis erythraea</i>	
9	Koraaljuffer - <i>Ceriagrion tenellum</i>		31	Venuwitsnuitlibel - <i>Leucorrhinia dubia</i>	B
10	Azuurwaterjuffer - <i>Coenagrion puella</i>		32	Noordse witsnuitlibel - <i>Leucorrhinia rubicunda</i>	B
11	Variabele waterjuffer - <i>Coenagrion pulchellum</i>	B	33	Platbuik - <i>Libellula depressa</i>	
12	Gaffelwaterjuffer - <i>Coenagrion scitulum</i>		34	Bruine korenbout - <i>Libellula fulva</i>	NL
13	Watersnuffel - <i>Enallagma cyathigerum</i>		35	Vierulek - <i>Libellula quadrimaculata</i>	
14	Kanaaljuffer - <i>Erythromma lindenii</i>	NL	36	Gewone oeverlibel - <i>Orthetrum cancellatum</i>	
15	Kleine roodoogjuffer - <i>Erythromma uiridulum</i>		37	Beekoeverlibel - <i>Orthetrum coerulescens</i>	B
16	Lantaarntje - <i>Ischnura elegans</i>		38	Zwarte heidelibel - <i>Sympetrum danae</i>	
17	Tengere grasjuffer - <i>Ischnura pumilio</i>		39	Zweruende heidelibel - <i>Sympetrum fonscolombii</i>	
18	Vuurjuffer - <i>Pyrrosoma nymphula</i>		40	Zuidelijke heidelibel - <i>Sympetrum meridionale</i>	
19	Blauwe breedscheenjuffer <i>Platycnemis pennipes</i>		41	Bloedrode heidelibel - <i>Sympetrum sanguineum</i>	
20	Zuidelijke glazenmaker - <i>Aeshna affinis</i>		42	Bruinrode heidelibel - <i>Sympetrum striolatum</i>	
21	Blauwe glazenmaker - <i>Aeshna cyanea</i>		43	Steenrode heidelibel - <i>Sympetrum vulgatum</i>	NL
22	Vroege glazenmaker - <i>Aeshna isocles</i>				

Onderstaande tabel geeft de waargenomen soorten:

B – soort uitsluitend in België waargenomen

NL – soort uitsluitend in Nederland waargenomen

Vet - Rode lijst soorten

bron: Waarneming.nl en Waarnemingen.be, Stichting Observation International en lokale partners.

HET VERSLAG VAN EEN AMATEUR ENTOMOLOOG

WAARNEMINGEN UIT DE DEPRESSIE VAN HET MOER, HEIKANT EN WORTEL-KOLONIE (2021)

Dirk Eysermans

2021 was een totaal ander jaar dan de vorige jaren. Van de droogte van de voorbije jaren was in 2021 geen sprake. Hoewel de vennen en waterpartijen niet volledig waren aangevuld is er genoeg regen gevallen om te voorkomen dat deze droog vielen.

Hopelijk zal dit een positief effect hebben op de aanwezige flora en fauna zodat deze zich terug kan herstellen.

Het merendeel van mijn waarnemingen komen uit de depressie van het Moer (Moer en Kerkemoer). De gebieden Heikant en Wortel-Kolonie heb ik sporadisch bezocht.

Libellen en waterjuffers

De libellen en waterjuffers kwamen in 2021 iets beter voor de dag wat betreft het aantal soorten maar niet wat betreft talrijkheid.

Een aantal soorten die ik in het vorige jaar (of jaren) heb gemist waren in 2021 weer van de partij. Het betreft houtpantserjuffer (*Chalcolestes viridis*), smaragdlibbel (*Cordulia aenea*), metaalglanslibel (*Somatochlora metallica*) en vuurlibbel (*Crocothemis erythraea*).

De zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) waarvan ik een van de vorige jaren een copula zag in het Moer was nu ook weer te zien in zowel het Moer als het Kerkemoer. Deze laatste soort heb ik ook in Heikant en Wortel Kolonie gezien.

Variabele waterjuffer, *Coenagrion pulchellum*

Een leuke verrassing was de waarneming van een mannetje variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*) in het Moer op 20 juni. Deze soort is nieuw voor het gebied.

Op 16 september heb ik, na vorig jaar in het Moer een vrouwtje gezien te hebben, twee mannetjes zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*) gespot in het Kerkemoer. Het is te hopen dat dit kan zorgen voor een herstel van de populatie in het gebied.

Ook beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*) was dit jaar weer te zien in het Moer. De kleine populatie blijft stand houden.

Een van de bezoeken aan de Heikant leverde een glassnijder (*Brachytron pratense*) op.

Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) lijkt het stilletjes overall beter te doen in de depressie van het Moer. Ook de gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) rukt (traag) op maar niet in het tempo dat je op sommige andere plaatsen in Vlaanderen ziet.

Gaffelwaterjuffer, *Coenagrion scitulum*

Bij zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) blijft het ook bij enkele losse waarnemingen.

Vroege glazenmaker (*Aeshna isocetes*), koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) en steenrode heidelibel (*Sympetrum vulgatum*) waren volledig afwezig in de depressie van het Moer. Misschien met wat gericht zoekwerk lukt het nog wel om koraaljuffer en steenrode heidelibel terug te zien.

Zuidelijke glazenmaker, *Aeshna affinis*

Paardenbijter , *Aeshna mixta*

De gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*) doet het de laatste jaren slechter door het warme en droge weer met het bijkomend droogvallen van de waterpartijen. Aanvankelijk zag 2021 er in heel Vlaanderen heel slecht uit, dus ook in Wortel-kolonie. Bijna een maand later dan in 2020 werd de eerste gevlekte witsnuitlibel gesignaleerd in de provincie Limburg. De volgende drie weken werd de soort meerdere keren gezien en ben ik ook in Wortel kolonie op controle geweest. Op de gebruikelijke plaatsen was er geen spoor van deze witsnuit te bekennen. Uiteindelijk ben ik twee mannetjes tegen gekomen op het Eendenven. Hopelijk is er een vrouwtje langs geweest en zijn er in de toekomst nakomelingen te bewonderen.

Ook venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) doet het de laatste jaren niet goed in Wortel-Kolonie. In 2021 ben ik deze soort er maar enkele keren tegen gekomen.

In totaal kon ik in 2021 33 soorten waarnemen in de depressie van het Moer, tegenover 28 in 2020.

Samen met drie extra soorten uit Wortel-kolonie en Heikant kom ik uit op 36 waargenomen soorten libellen en waterjuffers.

In de ganse vallei van het Merkske werden er in totaal 43 soorten waargenomen (zie artikel 'Waargenomen libellensoorten 2021' van Jurgen van der Schans in deze nieuwsbrief).

Gevlekte witsnuitlibel,
Leucorrhinia pectoralis

Kevers

In 2021 heb ik iets meer keversoorten waargenomen dan in 2020. De belangrijkste waarneming is deze van 2 imago's en diverse larven van vermiljoenkever (*Cucujus cinnaberinus*) in de depressie van het Moer. De vermiljoenkever werd in 2021 ook op 2 andere locaties (Baarle Brug en Vossenberg) en door andere waarnemers, gevonden. In 2021 heb ik in de depressie van het Moer 15 soorten lieveheersbeestjes gevonden waaronder enkele nieuwe zoals

vermiljoenkever, *Cucujus cinnaberinus*
(imago en larve)

het niervleklieveheersbeestje (*Chilocorus renipustulatus*), het viervleklieveheersbeestje (*Exochomus quadripustulatus*) en het struweelnepkapoentje (*Rhyzobius litura*). Ook het zeldzamere dertienstippelig lieveheersbeestje (*Hippodamia tredecimpunctata*) en het negentienstippelig lieveheersbeestje (*Anisosticta novemdecimpunctata*) waren weer van de partij. Dit geeft nu een totaal van 21 soorten die ik de afgelopen jaren in dit gebied heb waargenomen.

Verder zijn er ook een aantal andere kevers die ik de moeite vind om elk jaar terug te zien zoals de getailleerde boktor en de grotere loopkevers, penseelkever en mooie meestal op riet voorkomende kevertjes.

In totaal heb ik toch 124 soorten kevers in de depressie van het Moer kunnen waarnemen.

Niervleklieveheersbeestje, *Chilocorus renipustulatus*

Getailleerde boktor, *Stenopterus rufus*

Rietsnoerhalskever, *Odacantha melanura*

Viervlekrietklimmer, *Demetrias imperialis*

Wantsen en cicaden

Nog een leuke en gevarieerde groep zijn de wantsen en cicaden met heel wat vertegenwoordigers in België. Ook in de gebieden in dit verslag kom je ze het hele jaar regelmatig, in alle kleuren en vormen, tegen. Buiten de niet algemene elzenridderwants (*Arocatus roeselii*) zijn er uit 2021 geen bijzondere soorten te vernoemen.

De meeste van deze soorten zijn met de hulp van een slagnet (paraplu) gevonden en een deel op zicht. Een deel overwintert als imago en deze kan je dan ook tegenkomen wanneer je in de winter naar overwinterende kevers op zoek bent. 2021 had een zachte winter en het goede weer in februari heeft waarschijnlijk al veel overwinteraars uit hun schuilplaatsen gelokt. Hierdoor liggen de wintervondsten lager dan normaal. De rest van het jaar was er dan de regelmatige regenval wat ook niet echt bevorderend was voor het vinden van de insecten.

In totaal was de depressie van het Moer in 2021 goed voor 83 soorten waaronder diverse nieuwe voor het gebied.

Eendoornveenwants, *Pachybrachius fracticollis*

Grote vos, *Nymphalis polychloros* ▲

Elzenridderwants, *Arocatus roeselii*

Dagvlinders

Door het zachte winterweer waren er al vroeg op het jaar vlinders actief. Opvallend was in februari al het voorkomen van de grote vos (*Nymphalis polychloros*).

In 2020 had ik de soort al eens gespot aan het Kerkemoer en dit jaar waren ze met meerdere exemplaren aanwezig in het Moer. De soort is de laatste jaren aan een opmars bezig (voor meer info het artikel 'Dagvlinders' van Bart Hoeymans in deze nieuwsbrief).

In de loop van 2021 ben ik dan nog twee toppers tegen het lijf gelopen. Ik had al vernomen dat de iepenpage (*Satyrion w-album*) in het Moer voorkwam maar dat hij door zijn levenswijze hoog in de kruim van de bomen niet makkelijk waar te nemen was. Op 7 juli had ik het geluk om in het genoemde gebied het vlindertje te zien foerageren op distel- en braambloemen. Diezelfde dag had ik nog meer geluk met de waarneming van een grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*). Op 22 juli heb ik de grote weerschijnvlinder dan nog is mogen aanschouwen in de depressie van het Moer.

Verder zijn er nog het zwartsprietdikkopje (*Thymelicus lineola*), oranjetipje (*Anthocharis cardamines*), bruin blauwtje (*Aricia agestis*) en een paar exemplaren van de kleine vos (*Aglais urticae*) het vernoemen waard.

In Wortel kolonie spotte ik ook nog een groentje (*Callophrys rubi*).

Met 25 waargenomen dagvlindersoorten was 2021 voor mij geen slecht jaar.

▼ Grote weerschijnvlinder, *Apatura iris*

WORTEL-KOLONIE, EEN GROENE OASE

*Bart Hoeymans (boswachter Natuur en Bos),
Hildegarde Quintens (Regiobeheerder Natuur en Bos)*

Natuur en Bos van de Vlaamse overheid beheert de bos- en natuurgebieden van Wortel Kolonie. Hierbij ligt de focus op het verhogen van de natuurwaarden, het behouden en versterken van het landschap en een maximale openstelling van deze gebieden voor het publiek.

De ontwikkeling van de Rijksweldadigheidskolonie heeft op het huidige landschapsbeeld een grote invloed gehad. Tot 1822 was hier een uitgestrekt heidegebied met verschillende vennen. Vanaf 1822, de Oprichting van de Kolonie Wortel, werd het gebied op korte termijn deels ingedeeld in perceelblokken en ontgonnen voor landbouwgebruik. Er werden dreven aangelegd in een dambordstructuur. Na het mislukken van de landbouwontginning werd er vanaf 1840 vrij snel overgeschakeld naar bebossing met naaldhout. Eerst gebeurde dit in het zuidelijke deel, dan in het centrale deel en tenslotte vanaf de jaren '30 in het noordelijk deel. Het Bootjes ven is het enige ven dat op alle historische kaarten terug te vinden is. Omgeving Bootjes ven is dan ook opgenomen in het Europese Natura 2000 netwerk, Europese Topnatuur!

Omwille van de unieke landschapsontwikkeling is sinds 1999 'De Rijksweldadigheidskolonie Wortel' beschermd als landschap (551ha - MB 29 juni 1999) met als doel het karakter van het compartimentenlandschap te bewaren, het drevenpatroon te behouden en herstellen waar mogelijk en behoud van de beboste oppervlakte.

(foto: Wim Verschraegen)

Duurzaam beheer zorgt voor een grote biodiversiteit

Wortel Kolonie is enorm gevarieerd met een erg rijke biodiversiteit (verscheidenheid van soorten). Denk maar aan de vele kilometer aan dreven, 100-den hectare bossen, heides, vennen, wastines, struwelen, ruigtes, graslanden, Ook is Wortel Kolonie gekend om haar rijke en zeldzame flora en fauna met mooie namen zoals ondergedoken moerasscherm, gevlekte witsnuit, kamsalamander, nachtzwaluw, enz...

Om een goed beheer te garanderen is er voor het gebied een geïntegreerd beheerplan opgesteld. De grote landschappelijke kwaliteiten (bv drevenpatroon) worden verzoend met de hoge ecologische waarde. Via de beheermaatregelen in het beheerplan wordt de geïntegreerde visie en doelstellingen gerealiseerd. De bossen hebben het FSC keurmerk (Forest Stewardship Council). FSC streeft naar een duurzaam bosbeheer wereldwijd, volgens strikte sociale, ecologische en economische criteria. Hout afkomstig uit een FSC-bos is een garantie voor duurzaam beheerde bossen.

Natuurlijk is Wortel Kolonie geen ecologisch eiland maar maakt het onderdeel uit van het grote (> 1800 ha), grensoverschrijdende natuurgebied 'de Vallei van het Merkske'.

De dreefbomen zijn belangrijk als leefgebied voor vogels, vleermuizen, insecten, paddenstoelen, ...

De dreven/lanen bepalen grotendeels het landschap in Wortel Kolonie. Omdat de bossen van Wortel Kolonie relatief jong zijn, zijn de oude dreefbomen ook een belangrijk leefgebied voor veel soorten. Deze bomen zijn vaak rijkelijk voorzien van holtes en gaten waarvan vogels en vleermuizen (het gebied is een echte 'hot-spot' voor deze soortgroep) dankbaar gebruik maken. Op de schors van de bomen groeien talrijke soorten mossen en korstmossen en de oude dreven zijn een waar walhalla voor paddenstoelen. Wortel Kolonie staat bekend om haar paddenstoelenrijkdom die zich voornamelijk tot de dreven beperkt. Paddenstoelen zijn vaak specialisten. Sommige leven op dood materiaal op de bodem (strooisel, dode takken), andere

Vliegenzwam

(foto: Wim Verschraegen)

(foto: Wim Verschraegen)

op de schors van oude (zieke) bomen en een laatste groep, de meest soortenrijke maar ook meest bedreigde groep, gaat een symbiose aan met de dreefbomen waar zowel de bomen als aanwezige schimmels hun voordeel halen.

Het beheer van deze dreven is maatwerk. Het spreekt voor zich dat het duurzaam behouden van de dreefstructuur in Wortel Kolonie het allerbelangrijkste punt is. Omdat het maximaal behouden van dreven en een hoge biodiversiteit vaak hand in hand gaan, proberen we de bestaande oude bomen zo lang mogelijk te behouden. Om alles veilig te houden, is het noodzakelijk om in de opengestelde dreven de dode en gevaarlijke takken op regelmatige basis te verwijderen. Van dode bomen wordt de kroon verwijderd, maar kan het stamdeel nog langere tijd blijven staan (als bron van leven voor tal van insecten, schimmels, ...). Om de dreven goed in het landschap zichtbaar te houden wordt de vegetatie tussen de bomen kort gehouden via schapenbegrazing en maaien met afvoer van het maaisel. Deze korte, voedselarme vegetatie is tevens erg gunstig voor de paddenstoelenrijkdom.

Natuurlijk komt er ooit een moment dat we een deel van de dreefbomen zullen moeten vervangen. Als er te veel bomen in een dreef zijn afgestorven gaat dit ten koste van de landschappelijke kwaliteit. Dan zullen we overgaan tot het kappen van de resterende bomen en het opnieuw aanplanten van jonge dreefbomen (inheemse soorten). Dit is noodzakelijk om mooie dreven te kunnen realiseren. Het inboeten van afgestorven dreefbomen zorgt voor ongelijkjarigheid (dikte van de dreefbomen is niet gelijk), scheef gegroeide bomen en bomen die niet gelijk van hoogte zijn. Negatieve effecten op diersoorten die in de holtes van de bomen wonen, vangen we zo veel mogelijk op door op voorhand vleermuiskasten op te hangen.

Van een dennenbos naar een gevarieerd bos

De meeste bossen in Wortel Kolonie bestaan uit vrij jong, monotoon naaldhout met hoofdzakelijk grove den, in mindere mate Corsicaans den en lork. Meestal bereiken de oudste bomen niet de leeftijd van 100 jaar. Het beheer van deze bossen is gericht op het verhogen van de structuur- en soortenvariatie in het bos: verschillende boomsoorten en struiken, variatie in hoogte en leeftijd.

Om een gevarieerd bos te krijgen is het noodzakelijk om op regelmatige basis naaldbomen te kappen ten voordele van loofbomen. Het is daarbij niet de bedoeling dat alle naaldbomen uit het bos verdwijnen. Kleine open plekken in het bos en bosranden met struiken verhogen de diversiteit, net als dood hout, wat een belangrijke bron van leven in het bos. Bij exploitaties wordt staand en liggend dood hout ter plaatse gelaten. Verder verhogen we soms het aandeel dood hout door het 'ringen' van (meestal invasief exotische) bomen. Door het ringen wordt de opwaartse sapstroom van de boom doorbroken en sterft deze op stam.

Intussen hebben al vele diersoorten geprofiteerd van dit veranderde bosbeheer zoals boommarter, zwarte specht, bonte vliegenvanger, bont dikkopje, kleine poppenrover, ...

Poelen zijn belangrijk voor libellen en amfibieën

Wie Wortel Kolonie bezoekt, pauzeert zeker even bij het Bootjes ven. Buiten Bootjes ven zijn er nog enkele historische vennen aanwezig. Intussen zijn er ook verschillende poelen aangelegd. Verspreid over het gebied kan je een 25-tal waterpartijen terug vinden die enorm belangrijk zijn voor de zeldzame libellen- en amfibieënfauna die het gebied rijk is. Vooral de erg grote populaties van poelkikker en kamsalamander zijn blikvangers. Deze beestjes stellen veel eisen aan hun leefgebied waardoor we als Natuur en Bos constant de vinger aan de pols moeten houden. Zo is het erg belangrijk dat er op de voortplantingspoelen geen vissen voorkomen. Vissen eten amfibieën op (predatie) of eten hetzelfde voedsel (concurrentie) of ze vernielen het leefgebied (door opeten van planten, bodem om te woelen, ...) van de amfibieën. Van nature zijn de meeste vennen en poelen vis vrij.

Kamsalamander
(foto: Wim Verschraegen)

Heideherstel

Voor 1822 bestond Wortel Kolonie uit 'woeste gronden' wat in de Kempen te vertalen is in 'heide en vennen'. Eind 20ste eeuw was er van dit uitgestrekte heidegebied niets meer over. Alle heide was omgevormd naar bos of landbouwgebied. 'Onder' dit bos is de heide nog aanwezig in de vorm van een intacte 'zaadbank'. Die zaadbank zijn zaden van veel heidesoorten die erg lang kiemkrachtig blijven. Wortel Kolonie en omgeving wordt nog gevarieerder wanneer ook een deel van deze heide hersteld wordt. Tussen 1999 – 2001 werd een eerste stukje heide hersteld van +/- 4ha in het noordoosten van het gebied. In 2012 werd er met de ruilverkaveling Zondereigen nog meer dan 10 ha vooral vochtige heide hersteld. Deze heide heeft zich intussen goed ontwikkeld naar een soortenrijke vegetatie die gonst van de solitaire bijen en sjirpt door veldkrekels en verschillende vogels van het leven.

Grazers helpen bij het beheer van 'wastines'

Een laatste biotoop dat we kort willen bespreken zijn de aanwezige 'wastines'. Een wastine is een zeer structuurrijke vegetatie waar grazige stukken overgaan via struiken en (braam)struwelen in bos. Het is een bloemrijke vegetatie, met o.a. koninginnenkruid, distels en braam, die bijzonder rijk is aan insecten. Af en toe kappen we hier te hoog opgaande struiken en bomen. Verder houden grote grazers, paarden en runderen, het terrein open. Omdat er geen ontwormingsmiddelen gebruikt mogen worden, is de paarden- en koeien mest een rijke bron aan leven vol mestkevers en ander lekkers (lekkers voor vele vogels met hongerige jongen). Vanuit deze wastines zingen in het voorjaar de nachtegaal en de spotvogel. Ook voor de zomertortel en de koekoek is dit het ideale leefgebied.

Zoals uit dit artikel in 'De Koloniekranz' blijkt is Wortel Kolonie niet enkel hoogwaardig cultureel historisch erfgoed maar zijn er ook erg hoge natuurwaarden aanwezig. Als Natuur en Bos doen we iedere dag ons uiterste best om dit landschap mee te bewaren, te beschermen en te beheren. Op deze manier zorgen we er mee voor dat de talrijke bezoekers er aangenaam kunnen verpozen. Toch moeten we er rekening mee houden dat het gebied voor de vele soorten flora en fauna hun ware en enige thuis is.

Probeer bij uw volgende bezoek op deze rijke biodiversiteit te letten en mogelijk gaat er een volledig nieuwe wereld voor je open.

• Dit artikel is eerder verschenen in het 'Kolonie magazine 5-7' n.a.v. de erkenning van de Koloniën van Weldadigheid tot UNESCO werelderfgoed.

TWEEMAAL EEN LANGE AANLOOP

Antoon van Tuijl

Sinds mensenheugenis is de vallei van het Merkske een geïsoleerd gebied, waarin de landbouw zich heel extensief beweegt. De boeren doen er alleen wat ze daar kunnen en dat is niet veel meer dan hooi winnen en stook- of geriefhout halen. De natuur heeft er dan ook ruime kansen.

Vanaf 1960 zwerf ik met enige regelmaat door het Baarlese buitengebied. Ik probeer mijn vogelkennis op te krikken. Al gauw merk ik dat het stroomgebied van het Merkske mij het meest trekt. In korte tijd ken ik er alle weggetjes en paadjes waarvan er veel dood lopen. Dat hoort bij een beemdengebied. Na een paar jaar weet je heel goed waar je welke vogels kunt vinden. De oogst aan waarnemingen is vaak heel rijk!

De uitbundige plantengroei zie ik ook wel, maar kennis heb ik er nog nauwelijks van. Daar moet ik me later nog eens in verdiepen.

Het zal ergens in het voorjaar van 1969 geweest zijn dat ik tijdens zo'n vogeltocht een man ontmoet met wie ik in gesprek raak. Hij stelt zich voor als De Kroon, een 'Hollander' aan zijn spraak te horen. Hij vertelt dat hij al een paar keer eerder in Baarle op vakantie was en nu ook weer. Elke keer huurt hij een fiets om de omgeving te verkennen. Zo ontdekt hij ook het Merkske gebied. Uit alles wat hij vertelt, blijkt dat hij een grondige natuurkennis heeft. Hij vraagt me uit over de interessantste plekjes van deze streek. Ik wijs hem een aantal paadjes die hij zeker eens zou moeten verkennen. Hij noteert mijn adres. Dan scheiden onze wegen.

Vergeten gebied

In september daarop volgend brengt de postbode mij een stevige envelop. Hij heeft een artikel geschreven in het gerenommeerde blad 'De Levende Natuur'. Onder de titel 'Het stroomdallandschap van het Merkske' beschrijft hij de bevindingen van zijn verkenningen in Baarle.

Voor zover ik kan nagaan, is dit de eerste keer dat het Merkske beschreven wordt.

Zelf oordeelt De Kroon: 'Het komt mij voor dat het een nog onbekend en wellicht vergeten gebied is in een uithoek van het Brabantse Kempenland'. Deze deskundige heeft zorgvuldig en met kennis van zaken rondgekeken. Hij vermeldt zomaar even 88 plantensoorten die hij in het voorbijgaan opmerkte. Ook meldt hij dat er ruim 100 vogelsoorten voorkomen, waarvan 55 als broedvogel.

Het valt De Kroon op dat het Merkske hier en daar schade geleden heeft. Tot zijn spijt ziet hij dat in de late jaren vijftig men het natuurlijke Merkske geschoond en zelfs te veel uitgediept heeft. Het water moet snel weg kunnen, is dan een gedachte die oprukt.

Nog erger vindt hij het teniet doen van de stroomkuilen, die wezenlijk zijn voor het leven in de beek.

Hij ziet de eerste sporen van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen en de schade van de oprukkende overbemesting. In een aantal beemden loopt jongvee. Dat is heel schadelijk voor de vegetatiemat en beïnvloedt negatief de zeldzame plantengroei.

De Kroon schrijft als conclusie: 'De agrariër is dit alles niet kwalijk te nemen, doch de overheid zou hierin bemiddelend moeten optreden. De agrarische organisaties evenals cultuur-(verarmende)-technische diensten zitten ondertussen niet stil. Dit alles leidt intussen onherroepelijk tot een ernstige verarming, welke op de duur fataal zou kunnen worden voor zulk een mooi stukje Brabants Kempenland. Het instellen van een zogenaamd grensreservaat in samenwerking met de Belgische overheid is dan ook ten zeerste aan te bevelen. Een onderzoek naar eventuele mogelijkheden welke hiertoe kunnen leiden, is zeer gewenst'.

Grote wens

En men doet onderzoek. Het 'Leids Herbarium' inventariseert het stroomdal floristisch en is lyrisch over de resultaten. Een jeugdstudiegroep gaat op zoek naar de libellenwereld en komt zeldzame soorten tegen. Wagens met ingewikkelde apparatuur verschijnen in het gebied en doen echopeilingen in de bodem. Ze zoeken naar de herkomst van bijzondere kwel. En dan verschijnt het grote rapport 'Het Merkske in de bocht'. Daarin wordt de grote wens van De Kroon uitgewerkt. We kennen ook nog het rapport 'Van Moesdistel tot Boomkikker'. Hiermee kan de Landinrichting vooruit. Zij richt het gebied in en draagt het over aan Staatsbosbeheer...

Boomcirkel

Heemkundekring 'Amalia van Solms' van Baarle-Hertog-Nassau heeft al jaren goede contacten met Staatsbosbeheer. Die ontstaan

als heemensen op het spoor komen van een zeer waarschijnlijke prehistorische cultusplaats in de Broskens. De literatuur zegt namelijk dat de combinatie van twee toponiemen waarin 'wit' en 'zwart' voorkomen in combinatie met een oeroud verhaal over een koningsgraf of een verborgen schat, dit gegeven altijd wijst op een Keltische plek waar rituelen uitgevoerd werden. In dit gebied vinden we het Zwart Ven, gelegen tegen de Witte Bergen en in het oer geheugen van Baarle wordt het idee bewaard dat daar een koningsgraf of een schat in de grond moet liggen. Denk hierbij aan 'Paalgraven' bij Oss, waar een graf van een Keltische hoofdman gevonden is met interessante grafgiften.

De heemkundekring wil deze plek graag markeren en komt met Staatsbosbeheer overeen op het hoogste punt van het golvende landschap een boomcirkel te planten met het idee: 'Ode aan de Kelten'.

Staatsbosbeheer schenkt tien jonge zomereiken die in een ruime kring geplant worden. Maar..., zei je nou dat hier het hoogste punt van de omgeving is? En plant je hier in klapzand? En krijgen we jaar op jaar weer een heel droge voorjaarsperiode? Tot nu toe deed Amalia vier keer een poging om een stel bomen op gang te krijgen. Het mislukte elke keer. Komend voorjaar gaan we er nog een keer voor en neem maar aan dat nu de Kelten hun 'ode' zullen krijgen!

BOKASHI HALSCHE BEEMDEN

Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer)

Dit jaar namen we op de Castelreese heide en rond de Halsche beemden grondmonsters van een aantal pachtpercelen. We onderzoeken de chemische en biologische staat van de grond zodat we weten hoe we deze kunnen aanpassen om de floristische waarden van de pachtpercelen te kunnen verhogen.

Uit het onderzoek blijkt dat de percelen meer en meer verzuren en het bodemleven in een aantal percelen nauwelijks aanwezig is. Dit is in de praktijk ook goed te zien. Op een aantal pachtpercelen is geen humuslaag aanwezig (laag van verteerde plantenresten). In deze laag is het bodemleven het meest actief en humus is tevens belangrijk voor de floragroei op het perceel.

Deze afwezigheid komt doordat we als natuurorganisaties de gronden graag willen verschralen. Het liefst maaien we twee keer per jaar en voeren we het maaisel af. Dit doen we omdat op schralere zandgrondpercelen meer belangrijke grasland-flora voorkomt. Maar als het maaien en afvoeren te lang achter elkaar gedaan wordt, wordt de humuslaag te dun of verdwijnt deze, waardoor de groei van grassen en andere flora minder wordt. Daardoor is er steeds minder te maaien en af te voeren. De aanwezige flora komt steeds minder tot bloei en zaadzetting waardoor ze zich minder goed in en over de percelen kunnen verspreiden.

Uitrijden van bokashi over deze percelen kan een oplossing voor dit probleem zijn. Bokashi is Japans voor “goed gefermenteerd organisch materiaal”: Organisch materiaal zoals maaisel wordt op een hoop gelegd en luchtdicht afgesloten. Door het toevoegen van micro-organismen komt een fermentatieproces op gang. De organische stof wordt als het ware vóór-verteerd waarbij nuttige stofwisselingsproducten van het micro-organisme ontstaan.

Bokashi is geschikt als bodemverbeteraar en is een voedselbron voor het bodemleven. Het verhoogt diversiteit in de bodem en voorziet planten van de juiste voedingsstoffen. Planten krijgen zo meer energie en zijn minder vatbaar voor bacteriën en schimmels.

In de Halsche beemden worden de natte schraalgraslanden jaarlijks gemaaid. Het is te kostbaar om van het maaisel hooi te maken waardoor het maaisel een afvalproduct is geworden dat de natuurorganisaties veel geld kost om het af te laten voeren. Het maaisel uit deze beemden is echter erg geschikt om bokashi van te maken. Het maaisel wordt namelijk door de maaimachines op 15cm gesneden en in een depot op een hoop gelegd. Het verteert daardoor extra snel.

Hans Backx bij het opmeten van een pq in een pachtperceel (Foto: Ted Overmeer)

Afgelopen najaar heeft Staatsbosbeheer in samenwerking met Holag als proef een depot uit de Halsche beemden verwerkt tot bokashi. Dit maaisel is uitgereden over een naastgelegen pachtperceel. De helft van het perceel is bewerkt met bokashi en de andere helft niet. Zo worden de verschillen goed zichtbaar. Om de verschillen extra duidelijk te krijgen is er afgelopen zomer eerst een flora inventarisatie gedaan. Hiervoor zijn er meerdere pq's uitgezet: dit zijn stukjes van twee bij twee meter waarin alle soorten worden opgeschreven en hoe algemeen de soort hierin voorkomt. Dit is gedaan op de locaties waar bokashi is uitgereden maar ook op de plaatsen waar dit niet het geval is. Over een aantal jaren wordt deze vegetatieopname herhaald en worden de verschillen zichtbaar.

Toevoegen van water aan het maaisel.
(Foto: Ted Overmeer)

Om goede bokashi te maken wordt het maaisel laag voor laag opgebouwd met een kraan. Omdat het mengsel goed vochtig moet zijn wordt er water bij het gras gevoegd.

Om het fermentatieproces op gang te brengen worden micro-organismen toegevoegd. Ook wordt kalk toegevoegd om de PH niet te veel te laten dalen. Kalk is sowieso goed voor de bodem.

Hans Hofland van Holag voegt kalk en micro-organismen aan de hoop toe (Foto: Ted Overmeer)

De hoop wordt laag voor laag opgebouwd en luchtdicht afgedekt met landbouwplastic. (Foto's: Ted Overmeer)

CHOPPEREN OP DE CASTELREESCHE HEIDE

Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer)

De Castelreesche heide is een heidegebied dat pas in de jaren '60 in zijn geheel ontgonnen is waarna het gedurende een relatief korte periode van 40 jaar in agrarisch gebruik is geweest.

Begin jaren 2000 is Staatsbosbeheer eigenaar geworden van het gebied en zijn de historische vennen terug uitgegraven.

De graslanden worden nu verpacht met als doel deze, hoofdzakelijk via maaibeheer, uit te mijnen en te verschrallen richting een heischrale vegetatie.

Veel percelen evolueren de goede kant op en er verschijnen veel soorten die aangeven dat de percelen inderdaad schraler worden. Te denken valt aan Jacobskruiskruid, zandblauwtje, kaasjeskruid en vlasbekje.

Jammer genoeg treedt herstel van heide in de graslanden nog niet op. In de bermen, waar nooit bemest is geweest, is nog wel veel struikheide te vinden en dit geldt ook voor de venoevers waar dop- en struikheide voorkomt.

Om het proces van heideherstel te versnellen en op gang te brengen, zijn op de Castelreesche heide afgelopen najaar vier stroken gechopperd. We hebben hiervoor de locaties uitgekozen met veel potentie voor het realiseren van een heidevegetatie.

Bij het chopperen wordt de vegetatie, in één werkgang, gemaaid en opgevangen. Tevens wordt een deel van de wortelzone mee afgevoerd waardoor een strook 'kale grond' ontstaat. Chopperen zit als beheerwerk tussen maaien en plaggen in.

Plaggen is het geheel verwijderen van de vegetatiezone (meestal 5 tot 10cm) tot op (juist boven) de minerale bodem.

Bij chopperen worden er meer voedingsstoffen afgevoerd dan bij maaibeheer (sterkere verschraling) en de kale bodem geeft kruiden meer mogelijkheden om te kiemen omdat er minder concurrentie is van dominante (gras)soorten.

Op de bewerkte stroken is later, met een mestbreker, gechopperd materiaal (heidemaaisel met bodemmateriaal) van de Strijbeekse heide opgebracht. Dit materiaal bevat zaden EN bodemleven van de heidevegetatie uit de Strijbeekse heide die daar door het chopperen is verjongd.

Na het uitrijden van het heidemaaisel over de gechopperde zones is bij 3 van de 4 stroken een gedeelte met de frees ondergewerkt. Verder is een deel van het heidemaaisel uitgereden over graslanden die goed en minder goed ontwikkeld zijn, zonder andere ingrepen.

Eén van de chopperbanen op de Castelreesche heide.
(Foto: Ted Overmeer)

Uitrijden van choppermateriaal uit Strijbeek.
(Foto: Ted Overmeer)

Over enkele jaren weten we misschien welke manier van werken het beste werkt in de Castelreesche heide:

1. Chopperen, opbrengen van heidemaaisel,
2. Chopperen en opbrengen van heidemaaisel en nadien infrezen,
3. Heidemaaisel opbrengen op de bestaande vegetatie.

Hopelijk slagen we er op deze manier in om van de Castelreesche heide terug een echt heidegebied maken.

AKKERS IN HET NEDERLANDSE DEEL VAN HET MERKSKE

Ted Overmeer (boswachter beheer Staatsbosbeheer)

In het Merkske heeft Staatsbosbeheer vijftien natuurakkertjes liggen. Vaak gaat het om kleine akkers van maximaal één hectare groot. Deze akkers zijn voor veel vogels, planten en insecten (zoals loopkevers, wantsen, bijen, vlinders en sprinkhanen) erg belangrijk en laten tevens zien hoe het gebied er vroeger uitzag. We beheren twee type akkers: winter- en zomerakkers.

Zomerakker:

Zomerakkers worden in het voorjaar tussen half maart en eind april ingezaaid met zomerrogge. Er wordt zo ondiep mogelijk geploegd, maximaal vijftien cm zodat de bodem zo min mogelijk verstoord wordt. Daarnaast wordt er om de paar jaar, voor het inzaaien, ruige stalmest uitgereden zodat de rogge niet te klein blijft. De rogge wordt op een zomerakker vrij dicht gezaaid: 120kg per hectare. Deze akkers worden niet geoogst zodat er veel voedsel is voor overwinterende vogels zoals (geel)gorzen, groenlingen, kepen, en kneuen. Daarnaast zijn de akkers ook voor patrijzen een belangrijke schuilplaats en voedselbron. Bovendien lijkt het erop dat ook grauwe klauwieren profiteren van de vele insecten die in de akkers leven. De meeste zomerakkers liggen naast struwelen en houtkanten zodat kleine vogels makkelijk weg kunnen vluchten in de dichte begroeiing als er gevaar dreigt.

Elk jaar wordt er een andere zomerakker ingezaaid met een wisselteelt. Voor de drogere stukken wordt boekweit gebruikt. Dit is een oud gewas dat in de zomer mooie witte bloemen heeft en een goede voedselbron vormt voor insecten. Daarnaast zijn de zaden in het najaar oliehoudend wat zaad etende vogels naar de akker trekt. Voor de vochtigere akkers wordt huttentut gebruikt, ook een oud gewas met gele bloemen en oliehoudend zaad.

Winterakker in het Merkske met Korenbloemen
(Foto: Wim Verschraegen)

Geelgors gaat in een zomerakker opzoek naar zaden van rogge.
(Foto: Ted Overmeer)

Winterakkers:

Het beheren van winterakkers vraagt meer nauwkeurigheid dan het beheren van zomerakkers. Het draait bij de winterakkers voor een groot gedeelte om de flora die tussen de rogge groeit. De akkers worden in het najaar tussen oktober en half november ingezaaid met winterrogge. Winterrogge wordt veel minder dik gezaaid dan zomerrogge. Het ideaal is 80 kg per hectare. Helaas werkt minder dicht zaaien in het voordeel van probleemkruiden zoals kweek, ridderzuring en akkerdistel. Op dit moment zitten we bij de meeste akkers nog op 100 kg per hectare maar we proberen dit langzaam af te bouwen richting 80 kg. De akkers worden in het najaar ingezaaid zodat rogge en de bijbehorende akkerflora al voor de winter op kan komen.

Als deze akkers beheerd zouden worden zoals zomerakkers dan zou een aantal langzamer groeiende plantensoorten uit de akker verdwijnen. Voorbeelden hiervan zijn akkerogentroost, groot spiegelklokje en dreps. In winterakkers komen ook minder zeldzame maar wel typische en landschappelijk gezien mooie soorten voor zoals gele ganzenbloem, korenbloem en grote klaproos. Deze soorten

kunnen zich ook goed handhaven in een zomerakker.

De winterakkers worden rond eind juli geoogst. Het grootste gedeelte wordt gemaaid en door een plaatselijke boer als stro gebruikt. Een aantal akkertjes wordt door een hobbyboer gedorst waarna Staatsbosbeheer de gedorste rogge weer krijgt om in te zaaien. Dit is erg belangrijk voor natuurakkers met bijzondere flora. Bepaalde soorten zoals dreps en bolderik zijn hier volledig afhankelijk van en worden met het dorsen mee geoogst. De zaden van deze planten komen zo in het rogge-zaaigoed en worden dan het jaar erop mee ingezaaid. Zouden we dit niet doen dan verdwijnen deze soorten snel uit de akkers, omdat de zaden zouden weggroten in de winter. Met het oogsten wordt er opgelet dat de meeste flora is uitgebloeid en het zaad is kunnen laten vallen. Daarnaast moeten de zaden van sommige soorten mee genomen worden met de oogst. Voordat de akkers worden ingezaaid wordt er soms ruige stalmest toegevoegd om te zorgen dat de akker niet verzuurt of te schraal wordt want veel akkersoorten kunnen hier slecht tegen.

Akkerogentroost: een ingebrachte soort die het goed doet
(Foto: Ted Overmeer)

Als een winterakker geoogst is, blijft deze nog twee maanden braak liggen. Deze periode is erg belangrijk voor een aantal laag groeiende en laatbloeiende akkersoorten zoals het akkerviooltje en daarmee ook de kleine parelmoervlinder. Het akkerviooltje is de waardplant van deze vlinder die er de eitjes op afzet.

Omdat er in het gebied veel akkers uit intensief agrarisch gebruik komen of nieuw zijn aangelegd, ontbreken de meeste typische akkerflora soorten. Deze kwamen vroeger mee met het ongeschoonde zaaigoed van boeren uit de omgeving maar dit gaat tegenwoordig niet meer zo. In een traditionele landbouwakker komt zo goed als geen akkerflora meer voor. Bij een aantal akkers zijn soorten ingebracht die zichzelf nu in stand moeten houden. In 2022 worden ook bij de overige winterakkers soorten toegevoegd. Het gaat hierbij om soorten waarvan we weten of kunnen aannemen dat deze vroeger in de streek voor kwamen.

NIEUW IMPULS VOOR GRENSOVER-SCHRIJDEND NATUURNETWERK

W.G.H. Aarts (omgevingsmanager Staatsbosbeheer)

De provincie Noord-Brabant werkt samen met waterschappen, natuurbeheerders en particulieren aan de realisatie van het Natuurnetwerk Noord-Brabant. Hierbij worden natuurgebieden onderling verbonden en wordt de waterhuishouding ingericht ten behoeve van gestelde natuurdoelen. In dit netwerk ontbreken nog enkele schakels en de provincie heeft haar samenwerkingspartners gevraagd trekker te zijn voor de realisatie van het NNB in verschillende Brabantse deelgebieden.

Staatsbosbeheer is trekker van dit gebiedsproces voor het beekdal van 't Merkske en staat daarom met behulp van het Groenontwikkelfonds Brabant en de provincie aan de lat om de natuur in dit gebied uit te breiden en te versterken.

Sinds december 2020 is Staatsbosbeheer actief met deze opdracht aan de slag. Hierbij is in beginsel de samenwerking gezocht met Nederlandse omgevingspartijen die een belang in 't Merkske hebben, denk hierbij aan de provincie Noord-Brabant, waterschap Brabantse Delta, gemeente Baarle-Nassau en de ZLTO. Omdat de natuur nu eenmaal niet aan de grens ophoudt, zijn ook Vlaamse partijen in een zoektocht naar samenwerking benaderd; Provincie Antwerpen, Gemeenten Baarle-Hertog, Merksplas en Hoogstraten, de Vlaamse Land- en Milieu maatschappij, Agentschap voor Natuur- en Bos, Boerenbond en Natuurpunt.

Samen met deze partijen heeft Staatsbosbeheer op ambtelijk niveau een verkenning uitgevoerd waarbij de mogelijkheden tot samenwerking zijn onderzocht. De conclusie is dat de diverse omgevingspartijen op verschillende vlakken belangen behartigen en dat deze niet altijd een directe relevantie voor het herstel van het natuurnetwerk hoeven te hebben. Maar ook dat alle partijen, ieder

vanuit zijn of haar eigen motivatie, wel gebaat zijn bij een gezond, natuurlijk, robuust, beleefbaar en klimaat bestendig gebied. Op basis van deze uitkomst blijven de organisaties, ook op bestuurlijk niveau, bij dit proces betrokken en zal binnen het stroomgebied van 't Merkske het delen van kennis, met elkaar meedenken, het zoeken naar kansen en het oplossen van knelpunten moeten leiden tot een integraal, internationaal en breed gedragen plan om de natuur in en rond 't Merkske een kwaliteitsimpuls te geven.

Daarnaast heeft Staatsbosbeheer het afgelopen jaar veel gebiedseigenaren in 't Merkske benaderd en op basis van vrijwilligheid met hen verkend welke mogelijkheden eigenaren zien om natuur te realiseren in 't Merkske, welke rol ze daar eventueel in zou willen vervullen en hoe we elkaar zouden kunnen helpen.

Op deze vraag werd over het algemeen positief gereageerd en de bereidwilligheid om mee te helpen aan het realiseren van het natuurnetwerk bleek boven verwachting groot. Met ondersteuning van het Groenontwikkelfonds Brabant en de subsidiemogelijkheden die via deze partij beschikbaar zijn gesteld, zijn er al een aantal mooie successen geboekt die van grote betekenis voor het herstel van de ecologie en hydrologie in 't Merkske zullen zijn. Zo zijn er voor ruim 13 ha aan ontbrekende schakels van het NNB afspraken over aankoop door Staatsbosbeheer en/of omvorming naar natuur en zijn we voor nog eens 32 hectare nog in gesprek met eigenaren van ontbrekende schakels.

Staatsbosbeheer wil samen met het Waterschap en de beide provincies in het komende jaar graag doorpakken, door samen met eigenaren, omgevingspartijen en direct belanghebbenden per locatie in 't Merkske ten bate van water en natuur na te denken over een toekomstbestendige inrichting.

*braam
aan
vries
kou
niet
verbrand
enkel
suikeren
rond*

Colofon

Nieuwsbrief 'het Merkske'.
Nummer 9, maart 2022

De nieuwsbrief 'het Merkske', is een gratis nieuwsbrief voor alle geïnteresseerden.
De nieuwsbrief is een uitgave van het Agentschap voor Natuur en Bos, Staatsbosbeheer, Natuurpunt Markvallei, waterschap Brabantse delta en Provincie Antwerpen.

Deze editie werd mede gevuld door bijdragen van onze vrijwilligers. Bedankt daarvoor!

Eindredactie door Bart Hoeymans (boswachter, Agentschap voor Natuur en Bos)
Vormgeving en lay-out door Geert Brosens (vrijwilliger, Natuurpunt Markvallei)
Opmerkingen, aanvullingen op deze nieuwsbrief of bijdragen voor de volgende nieuwsbrief kunnen gemaild worden naar : bart.hoeymans@vlaanderen.be